

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей
історичної науки

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО
(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«ІСТОРИЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО
ВИХОВАННЯ УЧНІВ (НА ПРИКЛАДІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ «
УКРАЇНСЬКИЙ САМОСТІЙНИЦЬКИЙ РУХ У РОКИ ДРУГОЇ
СВІТОВОЇ ВІЙНИ»»**

Виконав: студент

СОІз-21м групи

Спеціальності 014 Середня освіта
(Історія)

Власюк М.А.

Керівник: доц. Стефанюк Г.В.

Рецензент: проф. Пилипів І.В.

Івано-Франківськ – 2021 р.

АНОТАЦІЯ

Власюк Максим Андрійович. Історична компетентність у контексті формування національнопатріотичного виховання учнів (на прикладі вивчення теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни»). Рукопис.

Дипломна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта. Історія. – ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». – Івано-Франківськ, 2021.

У дипломній роботі проаналізовано стан наукової розробки проблеми Українського самостійницького руху. Розкрито основні риси історіографії з вивчення історії Українського самостійницького руху, Вивчення даної проблеми допоможе учням більш детально дослідити самостійницькі процеси під час німецької окупації та визначити його головну суть. Дасть можливість переосмислити той потік негативної інформації псевдоісториків, що намагаються очернити українські визвольні рухи періоду Другої світової війни. Сформувати в учнів чітку громадянську позицію на основі історичного минулого. На конкретних прикладах виховувати почуття патріотизму, поваги до самопожертви героїв визвольних рухів.

Ключові слова: УПА, ОУН, Рух опору, партизанський рейд.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Джерельна база та історіографія проблеми.....	8
РОЗДІЛ 2. Значення історичної компетентності при формуванні національно-патріотичного виховання.....	27
РОЗДІЛ 3. Методичні аспекти досліджуваної проблематики.....	48
3.1 Методика формування в учнів історичної компетентності в процесі вивчення теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни».....	52
3.2. План-конспект уроку з історії України в 10 класі на тему «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни.....	63
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	77

ВСТУП

Актуальність теми. Україна переживає важкий період болісних викликів та загроз і, водночас, великих перспектив розвитку, нових звершень у різних сферах життєдіяльності суспільства, а саме – політичній, соціальній, економічній. За таких умов сучасна українська школа стає важливою структурою у формуванні активних, свідомих, високоморальних громадян. Вона є місцем, де проходить формування національної свідомості, особистої відповідальності за долю України, усвідомлення власної ролі у національно - культурному відродженні країни. Тому сьогодні учнівській молоді необхідно усвідомити нові підходи і шляхи реалізації національно-патріотичного виховання як пріоритетної якості громадянина-патріота. Таким новим підходом до навчання та виховання є компетентістне навчання. Вироблення в учнів ключових та предметних компетентностей сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості, здатної самостійно мислити, аналізувати, діяти. У даній роботі визначені основні ідеї поєднання та шляхи реалізації історичних компетентностей та принципів національно-патріотичного виховання на прикладі вивчення теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни».

Період Другої світової війни багато в чому став вирішальним для української історії, а, зокрема, для ролі українського самостійницького руху. Підпільні організації, які створювались на території України для боротьби з радянським та німецькими режимами для здобуття самостійності України, заслуговують нашої уваги. Проблематика українського самостійницького руху в сучасних умовах, в яких опинилася наша держава, є надзвичайно актуальною. В умовах війни з Росією, інформаційної політики Російської Федерації проти України, є надзвичайно актуальним вивчення нашого героїчного минулого та висвітлення усіх проблемних питань. При вивченні даної теми в учнів формуються всі предметні компетентності, зокрема: хронологічні, просторові, інформаційні, мовленнєві.

Обрана нами тема дипломної роботи зумовлена також потребою виробити в учнів уміння опрацьовувати та характеризувати праці відомих вчених, які аналізували тематику українського визвольного руху в період Другої світової війни.

Окрім історіографічних аспектів, важливими для опрацювання теми також є джерела. Завдяки розсекреченню матеріалів, вільному доступу до архівних документів, безлічі опублікованих мемуарів, спогадів безпосередніх учасників руху, історикам вдалося сформувати джерельну базу дослідження. Відкидаючи суб'єктивні аспекти джерелознавчих студій, безсумнівно варто підкреслити їх важливість для опрацювання даного питання.

Дана тема є досить актуальною на сьогоднішній день, оскільки частина фактів тривалий час замовчувалась або подавалась науковцями побіжно. Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю переосмислення досліджуваної проблеми на базі сучасного рівня знань, що неможливо без наукового нарративу, який підсумовує вивчення науковцями українського самостійницького руху в роки Другої світової війни. Також вказану тему доцільно опрацьовувати на заняттях у школі при вивченні історії Другої світової війни. Вивчення даної проблеми допоможе учням більш детально характеризувати самостійницькі процеси під час німецької окупації українських територій та визначити його головну суть. Також учні отримають можливість переосмислити той потік негативної інформації псевдоісториків, що намагалися очернити українські визвольні рухи періоду Другої світової війни та сформувати в учнів чітку громадянську позицію на основі історичного минулого. На конкретних прикладах опрацьованої проблематики можна виховувати почуття патріотизму та поваги до відомих постатей визвольних рухів.

Об'єктом дипломної роботи є історична компетентність, яка формується в контексті національно-патріотичного виховання у процесі опрацювання теми українського самостійницького руху середини ХХ ст. на основі джерельної бази та історіографічних студій.

Предметом дипломної роботи є закономірності накопичення знань з проблематики українського самостійницького руху в період Другої світової війни та формування на її основі в учнів історичної компетентності у контексті національно-патріотичного виховання в процесі її опрацювання на уроках історії в школі.

Мета дослідження полягає у комплексному вивченні та систематизації інформації з проблематики формування історичної компетентності в процесі вивчення історії українського самостійницького руху періоду Другої світової війни в загальноосвітніх закладах.

Виходячи із означеної мети, автором дипломної роботи визначено наступні **завдання**:

- комплексно дослідити джерельну базу та історіографію проблеми;
- охарактеризувати значення історичних компетентностей ,отриманих у процесі вивчення історії та їх поєднання із основним принципами національно-патріотичного виховання;
- описати методiku формування історичної компетентності учнів у процесі вивчення теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни»;
- скласти план-конспект уроку в 10 класі на тему досліджуваної проблематики.

Хронологічні рамки складають 1939–2021 рр. Нижньою межею є початок Другої світової війни і, відповідно, початок накопичення джерел з історії українського самостійницького руху. Верхня межа визначається сьогоденням, коли виходять друком наукові публікації сучасних дослідників, а також прослідковуємо опрацювання вказаної теми на уроках історії в загальноосвітній школі.

Методологічну основу дослідження складають принципи історизму, системності та об'єктивності в підході до висвітлення явищ минулого на основі комплексного використання джерел та наукової літератури. Для вирішення дослідницьких завдань застосовано загальнонаукові методи аналізу

і синтезу, індукції і дедукції, історичний, логічний, описовий, із спеціально-історичних – проблемно-хронологічний, генетичний, порівняльний методи.

Наукова новизна дипломної роботи полягає в спробі поєднати вироблення ключових та предметних компетентностей із реалізацією основ національно-патріотичного виховання при вивченні теми «Українські самостійницький рух у роки Другої світової війни», комплексно дослідити та систематизувати джерелознавчий матеріал, а також інформаційний потенціал наукових публікацій, які формують історіографію проблематики українського самостійницького руху.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що його фактологічний матеріал, основні положення, результати і висновки можуть залучатися при читанні загальних та спеціальних лекційних курсів у вищих навчальних закладах, підготовці інших навчальних занять, навчально-методичних посібників. Також матеріали магістерської роботи можуть використовуватися при проходженні педагогічної практики у загальноосвітніх закладах.

Структура роботи визначена завданнями і складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (74 позиції).

Розділ 1.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

В даний час в Україні триває складний процес реформування системи освіти, яка б була спрямована на здобуття учнем якісних знань, а також удосконалення вітчизняних критеріїв та стандартів освіти у відповідності з європейськими вимогами. Компетентістний підхід до навчання став реальністю сучасної освіти. Він активно та успішно реалізується в навчально-виховному процесі сучасної української школи, сприяє продуктивній діяльності учнів, розвитку їх творчих здібностей та особистісних якостей. Теоретико-методологічні засади проблеми компетентісного навчання мають досить обширну джерельну базу. У наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених розкрито історичні, професійні та соціокультурні аспекти даної проблеми. У педагогічних працях, теоріях і концепціях обґрунтована необхідність компетентісної освіти, а також розглянуто особливості впровадження даного підходу до практичного навчання.

Сам термін «компетентність» почали вживати у США, Німеччині та Великобританії ще у 60 – х роках минулого століття. У сфері освіти він означав досягнення якогось конкретного освітнього результату. Тобто основи компетентісного підходу до освіти у світі впроваджуються доволі давно. Але кожна країна трактує його по різному. Наприклад, у Німеччині основними є інтелектуальна, методологічна та соціальна компетенції. В Австрії пріоритетними є предметна, соціальна, методологічна та особистісна компетентності. Освітня система Фінляндії впроваджує пізнавальні, особистісні, творчі, адміністративні та стратегічні компетентності. У Нідерландах впроваджують в систему освіти здатність до самонавчання, розв'язування життєвих проблем. У Бельгійській системі навчання виховання розрізняють соціальні компетенції, комунікативні вміння, опанування ІКТ, вміння критично мислити. Тобто маємо багатий європейський досвід, щодо реформування системи освіти.

Актуальними проблемами сучасної школи та шляхами їх подолання через впровадження компетентісної освіти займалися І. Агапов, І. Єрмаков, О. Овчарук, В. Болотов, С.Боднар, О.Савченко, В. Серіков, С.Трубачова, О. Пометун, Г.Фрейман, С.Шишов та багато ін. Їхня інтерпретація понять «компетенція» та «компетентність» наближена до реалій освіти пострадянського простору і допомагає активно впроваджувати ці поняття саме в українську освіту.

Праці О.Ляшенка, І. Єрмакова, О.Пометун, О.Овчарук, К. Баханова розкривають проблеми впровадження компетентісно-орієнтованого навчання при вивченні окремих шкільних дисциплін. У їхніх роботах процес формування у молодого покоління ключових та предметних компетентностей розглядається як іноваційна педагогічна діяльність. У працях зазначено, що результатом такої діяльності є соціальна адаптація випускників шкіл, успішне становлення їх особистості як громадянина демократичного розвинутого суспільства.

Варто відмітити надзвичайно важливу роль праць К.Баханова, Г. Фрейман, О.Пометун. Саме вони розкривають шляхи та методи впровадження компетентісного підходу до вивчення суспільних дисциплін. Вказані дослідники визначають та обґрунтовують основні підходи до розробки навчальних посібників та підручників з історії, які б відповідали реаліям сучасної освіти в контексті поєднання компетентісного та діяльнісного підходів. На їхню думку, основу навчання має становити не система знань, а система дій, у якій ці знання використовуються. Результатом такого навчання є якраз формування історичних компетентностей.

Доречно згадати народну мудрість, яка каже, що «все нове – це давно забуте старе». Тобто компетентісний підхід до навчання не є педагогічною новизною. Його основні принципи закладені у праці видатних педагогів минулого. Багато сучасних дослідників, зокрема Б. Дьяченко, Л.Сохань, В.Луговий, Т. Дмитренко, О.Крамарева звертаються у своїх працях до педагогічної спадщини видатних українських педагогів А. Макаренка та В.

Сухомлинського. Ці класики педагогічної науки були прихильниками так званої педагогіки дії, у якій навчання поєднувалося з щоденною працею.

На думку дослідника Б. Дьяченка, «компетентністний підхід до навчання чи виховання ми можемо знайти у педагогічних доробках В. Сухомлинського» [12, с.11]. Науковець, зокрема, зазначає, що спадщина видатного педагога дає можливість визначити основні засади організації діяльності учителів щодо розвитку творчих здібностей та навчальних умінь школярів. Саме Сухомлинський дослідив і реалізував на практиці можливість поєднання навчання та виховання через працю, а також творче практичне застосування знань у повсякденній діяльності школярів. Видатний педагог вважав, що першочерговим завданням школи є навчити дитину самостійно мислити, а здобуті знання оцінювати за їх практичним застосуванням. В. Сухомлинський, зокрема, зазначав: «Мислення починається там, де у школярів з'являється потреба відповісти на питання, і треба спеціальними педагогічними засобами викликати цю потребу...» [12, с.11].

О. Крамарева та Т. Дмитренко беруть до уваги ідеї А.Макаренка, які стосуються залучення учнів до виробничої діяльності, з метою практичного застосування одержаних знань та виховання ціннісного ставлення до праці. Якщо оперувати сьгоднішніми термінами, то можна сказати, що Макаренко практикував впровадження соціальної компетентності у навчання та виховання своїх учнів. Він ефективно готував їх до реалій дорослого життя, розвивав навички фінансової грамотності, тобто формував навички життєвої компетентності.

В. Луговий зосереджує увагу на ролі компетентностей в утворенні системи освітніх програм та творчого підходу до організації навчального процесу в школі. За його переконаннями, учень повинен отримати не ту суму знань, якою володіє вчитель, але ті знання, які відповідають потребам самого школяра. При такій постановці питання головна увага повинна приділятися не результату навчальної діяльності, а саме процесу навчання, його впливу на свідомість учня.

Компетентнісний підхід до навчального процесу в школі як один із напрямів оновлення системи освіти, пояснює В. Серіков [58, с. 9]. На його думку, саме в цьому підході відображено головну сутність шкільної освіти, яка повинна на сучасному етапі реалізувати та інтерпретувати історичну компетентність в процесі вивчення минулого на уроках історії в школі. Компетентнісний підхід не визначає ступінь інформованості учня з певних тем, а розвиває вміння вирішувати питання необхідності вивчення історичних проблем. Формування пріоритетних компетентностей дає можливість всебічного інтелектуального розвитку учнів, розкриття їх творчого потенціалу.

На думку Г. Селевка, «система компетентнісного навчання поступово переводить систему освіти з трансляції знань та формування навичок на здатність випускника до активної життєвої діяльності в умовах сучасного простору» [59, с. 23]. Автор вважає, що компетентнісний підхід до навчання трансформує просте накопичення знань до їх практичного застосування у разі вирішення соціальних проблем. Також автором даються визначення педагогічних технологій та робиться їхня класифікація, а також наводяться приклади застосування на шкільній практиці. У даній праці зазначається, що новітні педагогічні технології успішно реалізуються у світових практиках і дають хороший результат.

Вітчизняними вченими вивчалися та аналізувалися також тенденції розвитку освіти за кордоном. Зокрема, О. Овчарук [33, с.43] зазначає, що «європейські вчені ведуть ґрунтовні дослідження щодо того, як розвинути у особистості необхідні знання та навички гармонійного співіснування з технологічним суспільством, яке стрімко розвивається. Головним завданням освіти у цьому випадку є формування гнучкої особистості, здатної пристосовуватися до будь-яких реалій життя, та вільно орієнтуватися у інформаційному просторі» [33, с.43]. Також велике значення у закордонних педагогіках приділяється економічній освіті та підприємницькій діяльності, що є новим для української освіти, але в сучасних умовах не менш важливими для розвитку української учнівської молоді. Авторка зазначає, що реформування

освіти є завданням не якоїсь окремої держави, а повинні вирішуватися на міжнародному світовому рівні. О.Овчарук відмічає, що цілі та завдання освіти є стратегічними орієнтирами міжнародної спільноти.

Глибоку характеристику історичних предметних компетентностей дають Пометун О. та Фрейман Г. [50, с. 4]. У даній праці автори роблять аналіз кожної історичної компетентності, а також дають змістовні методичні рекомендації щодо застосування даного підходу до навчання та виховання. У посібнику «Методика викладання історії» глибоко обґрунтовано формування ключових та предметних компетентностей при вивченні програмового матеріалу з історії, враховуючи вікові особливості учнів. Також велика увага приділяється виробленню навиків самостійної роботи з працювання джерел, роботи з атласами та контурними картами, проведенням краєзнавчих досліджень. На основі прикладів показано впровадження в систему уроків різноманітних засобів та методик, а також використання нових технологій [50, с. 35–43, 67–75].

Про втілення компетентісного підходу у сучасну школу говорить і О.Я. Савченко. Зокрема, він зазначає, що найпріоритетнішою компетентністю, яку потрібно формувати в учнів, є вміння вчитися. Учні не повинні просто автоматично зачувати інформацію, передбачену програмою. Вони мають чітко розуміти, для чого їм ці знання, де вони зможуть використати їх у життєвому просторі, набути навиків самостійно отримувати потрібні знання. Самостійний пошук знань не тільки активізує пізнавальну діяльність, але й вчить критично та логічно мислити, що дасть можливість вільно та впевнено почувати себе у дорослому житті. Адже життя готує безліч випробувань та проблем, які людина повинна вміти розв'язувати самостійно на основі набутих знань та власного досвіду [21, с. 34-52].

У статті І. Єрмакова «Життєва компетентність особистості: від теорії до практики» [21], відмічається, що реформування освіти є світовою проблемою, яка обговорюється на найвищих рівнях та у провідних світових організаціях. Так, ЮНЕСКО сформулювала чотири завдання освіти: «вміння вчитись,

уміння діяти, уміння бути і уміння жити» [21, с. 52]. Пріоритетним завданням школи при цьому є формування так званої життєвої компетентності у здобувачів освіти. Також у статті ми знаходимо визначення життєвої компетентності «як сукупність знань, вмінь, життєвий досвід, які необхідні для успішної життєдіяльності особистості. Формування життєвої компетентності є невід'ємною складовою виховання особистості» [21, с. 52]. Автор запропонував нову концепцію у педагогіці – педагогіку життєво творчості, за основу якої покладена життєва компетенція [21, ст. 50].

У праці І. Родигіної «Компетентісно-орієнтований підхід до навчання» [55] характеризуються можливості учнів при вивченні навчальних предметів, що стосуються формування основних компетентностей та визначають основні шляхи їх формування в шкільному навчанні, та аналізуються критерії оцінювання рівня сформованості компетентностей. Також у праці даються загальні методичні рекомендації, щодо розвитку ключових компетентностей під час навчання, показано їх вплив на розвиток і становлення учнівської особистості [55].

У посібнику В.В. Крижка [38] ми знаходимо змістовне пояснення поняття аксіологічної компетентності. У даних матеріалах вміщена інформація про шляхи та методи формування означеної компетентності на уроках при вивченні суспільствознавчих дисциплін та її значення для становлення особистості учня, його вмінь аналізувати, систематизувати та класифікувати отриману інформацію. Також у даній роботі описано можливості застосування аксіологічної компетентності у вирішенні життєвих питань [38, с. 440].

У статті О.Фідря [69] подається змістовний опис просторової компетенції як однієї з основних предметних компетенцій, що формуються на уроках історії. У даній статті показано методи і засоби донесення суті і значення просторової компетентності до свідомості учнів. Показано на прикладах вивчення конкретних історичних тем розвиток просторових знань, а саме різні приклади роботи з історичними картами, планами воєнних кампаній, описами місцевостей. Також у статті зазначається, що учням варто

давати описи природи, побуту та звичаїв даної місцевості, проводити краєзнавчу роботу [69].

Варто також відмітити монографію К. О. Баханова [6], яка стосується сучасної шкільної історичної освіти. У даній монографії розкриті іноваційні аспекти та підходи до навчання та виховання у процесі вивчення історичних дисциплін. Зокрема, автором показано перспективи впровадження компетентісного підходу до навчання та виховання, а також приділяється увага впровадженню принципів соціальної та громадянської освіти. У праці подається змістовне розкриття понять соціальна та громадянська освіта, а також описано їхній вплив на всебічний розвиток особистості учня, на його формування як свідомого громадянина [6, с. 384].

Питанням компетентісного підходу до навчання приділяється увага і у критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів. Зокрема, у даному документі визначено п'ять основних ключових компетентностей, які повинні формуватися при вивченні всіх навчальних дисциплін. До них входять: навчальна, загальнокультурна, інформаційна, соціальна та підприємницька. Ці компетентності узгоджені з експертами Європейської Ради, що співпрацюють з Україною у рамках реалізації компетентісного підходу у освіті. У даному документі сформульовано і описано основні складові історичної компетентності, а також шляхи показано, як можна її реалізувати через вивчення програмового матеріалу [38].

Цікавою для вчителів історії може бути праця І.Єрмакова «Компетентісний потенціал проектної діяльності» [22]. У праці показано вмале поєднання формування предметних компетентностей із доволі незвичною для української школи проектною технологією. Автор відмічає, як за допомогою навчальних проектів можна формувати предметні історичні компетентності і наскільки така робота буде цікавою для учнів [22, с. 38–51]

9 жовтня 2020 року Розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію Державної Цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 року. У даній програмі закладено

основні проблеми у системі виховання молоді, що потребують термінового вирішення. Зокрема, наявність у суспільній свідомості громадян України розбіжностей у інформації про історичне минуле України спричинене низкою факторів, а саме недостатнім розумінням населення суті героїчної визвольної боротьби за незалежність України, охоплення учнівської молоді заходами національно-патріотичного виховання потребує удосконалення. До цих же аспектів можна також віднести і відсутність на території України цілісного україномовного простору та впливу Росії як держави-агресора на різні сфери життєдіяльності суспільства [22, с. 3-4].

Також велике значення при висвітленні аспектів національно-патріотичного виховання у школі має опрацювання Концепції розвитку громадянської освіти в Україні. У документі даються роз'яснення, щодо мети та завдань громадянської освіти, а також шляхи її реалізації засобами навчання та виховання. Дана концепція передбачає створення сприятливого середовища у сферах навчання та виховання для формування та розвитку у підростаючого покоління громадянської компетентності [23, с. 4].

Варта уваги також робота А.М. Старєва, у якій докладно описаний особистісно - орієнтований підхід до навчання на уроках історії . У даній праці наголошується на прагненні вчителя досягнути учнями усвідомленої необхідності здобування знань. Адже саме усвідомлення необхідності вчитися як життєвої потреби лежить в основі компетентісного підходу до навчання. У науковій праці подано також методичні рекомендації щодо впровадження особистісно-орієнтованого підходу до вивчення шкільного курсу історії [61, с.150]. Цікавою для вчителя історії є стаття В. Власова. У даній статті подаються докладні методичні рекомендації , щодо перевірки та контролю хронологічних навиків та умінь учнів на уроках історії. У статті представлені цікаві форми хронологічних завдань які можна використовувати як при закріпленні так і при перевірці знань. Автор пропонує нам підбірку стандартних та нестандартних хронологічних задач для різних вікових учнівських груп та рівнів складності [12, с.15].

Оскільки у контексті даної роботи розглядається вивчення теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни», то варто висвітлити і джерельну базу даної теми, яку вчитель може використовувати на уроках або давати учням для самостійного опрацювання. Висвітлення історії українського руху опору є неможливим без опрацювання джерел. Їхній інформаційний потенціал дає можливість з'ясувати історичні реалії середини ХХ ст., в тому числі й українського самостійницького руху, який мав місце в роки Другої світової війни. З цього приводу Ю. Щур пише, що польський учений Гжегож Мотика зазначає: «...тільки у такий спосіб (тобто через докладний аналіз подій, з наданням джерельної бази), можна розвіювати численні міфи і контрверсії, що існують навколо УПА, створювати однаковою мірою і її некритичними прихильниками, і заприсяжними супротивниками» [73, с. 19].

Завдяки розсекреченню архівних матеріалів та вільного доступу до них, більша частина цих документів на сьогоднішній день уже опублікована, що дає нам змогу проаналізувати їх у нашій праці.

Значна кількість документів зберігається, безперечно, в державних архівних установах. Однак, в нашому дослідженні ми зупинилися на інших документальних відомостях, а саме археографічних виданнях та мемуарних працях, а про архівні фонди, що стосуються досліджуваної проблематики, нам відомо з праці «Архіви окупації. 1941–1944» [1].

У вказаному виданні зроблено опис фондів, в яких розміщені джерела до вивчення історії Другої світової війни загалом та українського руху опору зокрема. В праці зазначається, що матеріали, які пов'язані з створенням та формуванням ОУН та документи про їх контакти з іншими націоналістичними організаціями знаходяться у фонді 3833 "Краєвий провід ОУН на західноукраїнських землях (1933–1947 рр.)" [1, с. 18]. Документи, що розміщені в даному фонді складаються з реальних матеріалів ОУН різного рівня. У фонді 4331 "УВО" вміщено цінні папери для вивчення українського самостійницького руху, однак обсяг цього фонду є невеликим [1, с. 22].

Важливими для вивчення історії ОУН є матеріали фонду 4465 "Колекція окремих документальних матеріалів українських націоналістичних емігрантських установ, організацій та осіб" [1, с. 23]. У праці вказано, що у фондах даної архівної установи знайдено і досліджено різноманітні інструкції щодо підготовки добровольців, інформація та документи шкільного характеру, накази та інші.

Неабияку цінність містять архівні джерела фонду 4363 "Редакція часопису "Розбудова нації" – органу проводу націоналістів в м. Празі" [1, с. 28]. В ньому знаходяться чорнові варіанти статей, фінансова документація редакції, матеріали з іноземних журналів та газет, які отримувала редакція.

Не менш важливими для нашого дослідження є фонди Центрального державного архіву громадських об'єднань України. У вказаній праці зазначено, що в ньому знаходяться різноманітні матеріали про підпільну діяльність ОУН та УПА, а також донесення службовців різних рангів. Корисними для нашої тематики є збірка документів "Центральний комітет Компартії України, 1917–1991 рр. Окрім цього, в архіві знаходиться фонд, де презентовано "Документи проводу ОУН" [1, с. 34].

Значний обсяг архівних джерел знаходиться в Архіві ОУН при фундації ім. О. Ольжича в м. Києві. Матеріали даної архівної установи поділяються на дві категорії. В першій містяться документи, пов'язані з діяльністю Організації українських націоналістів до початку Другої світової війни. Друга – це документи ОУН (М), що видавалися уже після розколу організації.

В праці «Архіви окупації. 1941–1944» зазначено, що історична документація, пов'язана з нашою тематикою, зберігається також в Державному архіві Львівської області. Цікавим для нашої проблематики, як зазначає С. Лісіна [44], є другий фонд архівної установи "П. Фонди установ, підприємств і організацій, які діяли в період окупації Польської держави (1918–1939 рр.)" [44, с. 172]. Інформацію про окремих діячів ОУН містить фонд 27 "Львівська політехніка" [44, с. 175], в якому знаходиться 18745 особових справ професорсько-викладацького складу, студентів та іншого персоналу.

Неоціненним джерелом для дослідження офіційної діяльності ОУН є опублікований у 2006 році збірник документів Конгресу українських націоналістів [48]. В даному збірнику знаходяться оригінальні документи, в яких характеризується процес підготовки до конгресу, а також містяться матеріали виступів учасників, протоколи пленарних засідань та інші.

Велику цінність для нас презентує "Літопис УПА" [45, с. 252]. Це великий археографічний проект, який в собі містить документи та різноманітні засекречені матеріали українського самостійницького руху. Він був виданий в двох серіях –американсько - канадській, яка вийшла друком в 1975 році і має наклад в 50 томів, та українській, що датується 1995 роком та налічує 15 томів. Під керівництвом С. Кульчицького та за підтримки Інституту історії України НАН України "Літопис УПА" було доповнено виданням серії документів, які були розміщені в хронологічній послідовності [49, с. 40].

Окрім цього, значна частина архівних матеріалів була опублікована вченим В. Сергійчуком. Він працював над своїм збірником документів впродовж 1996–2009 рр. [60]. Слід зазначити, що поряд із публікацією величезної кількості архівних документів, присвячених українському національно-визвольному рухові 40-х – 50-х рр. ХХ ст., дослідник також подає власні коментарі до них. У 2012 році публікується перший том збірника документів "Архів Закерзоння". В даній праці автор розмістив документи 27 - го тактичного відтинку УПА "Бастіон" й округи ОУН "Батурин", які діяли на території Польщі в 1944–1947 рр. [60, с. 20].

Також документи, що стосуються українського визвольного руху в період Другої світової війни, а також велика кількість усних свідчень очевидців опублікував в своєму збірнику історик Ю. Мицик [40, с. 18].

Окрім джерел, які зберігаються в архівних установах та опублікованих у збірниках документів і матеріалів, існує також й електронна версія, де у вільному доступі знаходяться архівні документи, пов'язані з національно-визвольним рухом воєнного та повоєнного часів. Цей ресурс підтримується спеціальним сайтом "Архів українського визвольного руху". На ньому

висвітлено значна кількість матеріалів, а також документи так званих "бідонних архівів УПА".

На даному сайті істориками викладено 380 документів, які є у вільному доступі. Дані матеріали пов'язані з українсько-польськими стосунками в період з 1942 по 1947 рр. Документи містять в собі інформацію про жорстокість протистояння між двома непримиримими сторонами, спроби ведення переговорів між їх підпільними структурами і, навіть, про їхню взаємну співпрацю.

Дослідник Г. Папакін пише, що на самому сайті зазначається: "У колекції – 380 документів, передусім, з розсекречених архівів КГБ. Також великий блок матеріалів взято із архіву Миколи Лебеда, одного з очільників українського визвольного руху. Багато років цей архів вважався втраченим, аж поки 2007 року не був переданий Центру досліджень визвольного руху" [47, с. 85].

Незважаючи на наявність даних довідникових покажчиків, Г. Папакін зауважує, що "...нині постає проблема створення повноцінного спеціального довідника не лише про архівні фонди і документи, а також про всі інші дотичні матеріали й джерела, що відбивають історію українського національно-визвольного руху середини ХХ ст. і зберігаються в архівах, громадських і приватних джерельних зібраннях різних держав. Очевидно, що це має бути довідник із джерельних колекцій Росії, Польщі, Німеччини, США, Канади, Австралії та інших країн" [47, с. 85] З 1992 року починають з'являтися інформативно-пошукові довідники. Одним із таких є довідник документів Галузевого державного архіву СБУ "Анотовані покажчики фондів з історії ОУН та УПА" [56, с. 12].

Перед дослідниками на сьогоднішній день постала ще одна складна проблема, така як "пробіли" у архівних документах. На жаль, до нас дійшла тільки частина матеріалів з ділових архівних фондів УПА. Щодо цього П. Омелюсік, який був керівником оперативного відділу УПА-Північ у своїх спогадах пише: "...Майбутній історик не знайде багато матеріалів з джерел

військових штабів того часу, бо бойові штаби УПА, що по своїй природі були дуже рухливі і не мали забезпеченого запілля, такі цінні матеріали як звіти, донесення, накази і т. п. по використанні нищено, щоб не попали до рук ворога. Наприклад, вся канцелярія Штабу УПА Волинь-Поділля складалась з однієї скриньки головним чином з мапами, що часто носив їх на плечах один-єдиний писар, що був на цілий штаб. Потрібні ж секретні папери та шифр носили в своїх торбинах начальник оперативного відділу та начальник штабу... Силою обставин прийдеться користатися з архівних партійних організацій, що збереглися чи збережуться" [53, с. 5].

Навіть упорядники другого тому "Літопису УПА" на початок дали таку ремарку з приводу опублікованих матеріалів: "Опубліковані в даному збірнику документи і матеріали дають уривчасті відомості про перебіг подій" [45, с. 18]. З огляду на це, ми не можемо стверджувати, що усі документи були адекватно задокументовані в діловодстві ОУН та УПА, так як і не можемо говорити про те, що всі відповідні документи дійшли до нашого часу.

У 2008 році в Києві за сприяння Національної академії наук України колектив авторів (О. Веселова, В. Дзьобак, М. Дубик, В. Сергійчук) видав спільну працю "ОУН і УПА в 1943 році. Документи", в якій містяться архівні матеріали, що відображають діяльність Організації українських націоналістів і Української повстанської армії [48, с. 87].

Велика кількість цінних матеріалів та документів з історії українського самостійницького руху знаходиться, як ми уже згадували, в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України. Там знаходяться колекції документів з праських архівів, які були зібрані українськими емігрантами впродовж всього воєнного та повоєнного періодів, а також матеріали з емігрантських газет та журналів, архівів з особистих фондів відомих учасників визвольного руху.

Як для істориків, для нас джерелом виступають, також, і виклади думок, статті та промови відомих діячів українського самостійницького руху. Однією з таких статей, як зазначає С. Лісіна [44], є спогади Є. Коновальця "Військовий

вишкіл" [26, с. 172], яка була опублікована в 1928 році, де він характеризує певні питання військової підготовки ОУН. Авторка також вказує, що теоретичну базу військової підготовки та характеристики основних принципів воєнної доктрини описав М. Капустянський в своїх працях "Військова підготовка ОУН" та "Українська Збройна Сила і Українська національна революція" [10, с. 172]. Методика вишкільної діяльності описана також в доповіді М. Колодзінського "Націоналісти і військове виховання" [10, с. 172], яка датується 1932 роком.

Часто єдиним джерелом для вивчення підпільної діяльності українського самостійницького руху є мемуарна література, в якій знаходяться імена виконавців певних таємних завдань та описуються події важливого значення. Тому дуже важливим для нас є інформативний потенціал збірника мемуарів колишніх учасників націоналістичного руху "Організація Українських Націоналістів: 1929–1954" [48]. В ньому ми знаходимо інформацію про оцінки діяльності управлінського кола організації.

Цінними для нас є також спогади автобіографічного характеру С. Бандери, які були написані в 1959 році та опубліковані у збірці матеріалів "Московські вбивці Бандери перед судом" [4]. Цінність даних спогадів полягає у висвітленні біографічних фактів, на основі яких можна було ідеологічно виховувати покоління української молоді того періоду.

Варто взяти до уваги також програмні та стратегічні документи, які ухвалювалися в робочому порядку. До них відноситься, наприклад, "Маніфест Організації українських націоналістів", який було прийнято в 1940 році. У ньому вказувались цілі ОУН(Б) в боротьбі з радянським апаратом: "Боремося за визволення українського та всіх поневолених Москвою народів. Боремося проти московського матеріалізму, що довів національний, політичний, релігійний, культурний, соціальний і господарський гнет до крайніх меж. Творимо в Україні спільний фронт боротьби всіх селян, робітників і трудової інтелігенції проти московського-більшовицького гнету і визиску" [24, с. 36].

Важливе значення у висвітленні досліджуваної проблематики мають спогади безпосередніх учасників середини ХХ ст. Досить цікавим виданням з серії спогадів є книга «Перспективи Української революції» С. Бандери [3]. В праці відомий політичний діяч звертає свою увагу, насамперед, на розробці плану української революції з метою досягнення самостійності держави. В книзі знаходиться автобіографія Бандери, в якій він описує своє життя, свої політичні міркування і громадську діяльність. Окрім того, провідник ОУН(б) розповідає про політичну ситуацію на українських землях, про боротьбу проти окупантів, а також про свій діалог з іноземними журналістами. Бандера закликав український народ боротися проти ворогів та об'єднуватися до спільної діяльності з ОУН. Основними завданнями він вбачав боротьбу за визволення України та змагання за самостійність її земель [3, с. 78].

Важливим джерелом є серійне книжкове видання «Літопис УПА» [45]. Зміст видання ведеться за територіальним поділом та хронологією подій. У виданнях розповідається про діяльність УПА на території західноукраїнських земель, спрямовану проти окупантів. Окремі публікації присвячені суто діяльності командира УПА – Романа Шухевича. Особливістю цього видання є те, що в ньому вміщені документи про діяльність УПА, опубліковані спогади діячів УПА, які раніше не були відомими [45].

Провідний член ОУН В. Макар видав 4-томне видання «Спогади та роздуми» [25]. Слід зазначити, що у своїй публікації автор цілеспрямовано намагався висвітлити проблеми української молоді та намагався прослідкувати процес зародження і хід національно-визвольної боротьби українців. Автор у своїх працях розповідає про бойових друзів, які разом з ним боролися проти ворогів. Важким періодом життя В. Макара було ув'язнення його в концтаборі «Берега Каргузька». Своїми пообратимами він називає Р. Шухевича, Д. Гриця, Л. Старуха, Р. Волошина та багатьох інших [25, с. 30].

У спогадах члена «Пласту» Т. Білостоцького [1] розповідається про навчання та виховання української молоді, «обов'язком якої була боротьба

проти Радянського Союзу» [1, с. 35]. Автор робить акцентує увагу на національно-патріотичному вихованні молодого покоління.

Громадсько-політичний діяч М. Лебедь залишив своїм нащадкам дуже цікаву працю, яка має таку назву «Українська Повстанська армія: її генеза, ріст і дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську Самостійну Соборну державу» [43]. Основною метою цієї праці було «розкрити правду про Україну і змагання українського народу за побудову Української Держави, пригадати українцям, що опинилися поза рідними землями, що народ зі своїми підпільними формаціями, хоч осамітнений, далі бореться, закликати всіх українців на чужині до єднання зі своїм народом, до праці й допомоги йому» [43, с. 10].

У своїх спогадах М. Лебедь наводить багато оригінальних документів боротьби УПА і українського народу проти німецького та більшовицького підпілля у період Другої світової війни. «Видання про Українську Повстанську Армію – це хроніка, родовід української самостійницької ідеї, її народження, піднесення і падіння. Ця праця має велику цінність в дослідженні історії УПА» [43, с. 10].

Джерельну базу нашої проблематики помітно доповнюють публістичні матеріали, а саме націоналістичні журнали та газети, які видавалися як на українській території, так і в еміграції. Зокрема, такими періодичними виданнями є "Розбудова нації", "Сурма", "Український голос", "Стеднтський шлях", "Наш клич", "Юнацтво", "Самостійна думка", "Самостійність", "Пробоем". На сторінках вказаних видань публікувалися ідеї консолідації визвольного руху, а також інформація про військово-організаційну діяльність організації.

Окрему гілку джерел складають протоколи допитів засуджених учасників українського самостійницького руху. Такого виду кримінальних справ досить багато зберігається в архіві СБУ у західноукраїнських областях. За підрахунками В. Ільницького опрацюванню підлягають "близько 30-ти

справ ГДА СБУ, 40 справ УСБУ ІФО, 15 справ УСБУ ЗО, 25 справ УСБУ ЛО, 15 справ УСБУ ЧО" [23, с. 91].

Якщо аналізувати протоколи допитів, то можна зауважити, що вони подібні до мемуарів, однак це не зменшує їхню цінність як інформативних джерел, оскільки інформація у них фіксувалася "по гарячих слідах". Проблема даного типу джерел полягає в суб'єктивності поданих у них даних, тому що дуже часто її отримували від засуджених, у котрих після застосування тортур був підвищений емоційний стан.

Цінним джерелом для нас є двотомник праць І. Біласа [32, с. 432]. Особливо нашу увагу приділено опрацюванню інформативного потенціалу розділів другому тому, в яких опубліковано документи з діяльності репресивно-каральних органів.

Ще одна важлива для нас група джерел – це документи партійних органів. Однак працювати з цією групою потрібно, розуміємо, дуже обережно, оскільки через ідеологічні нашарування компартійної ідеології вони не позбавлені суб'єтивізму.

Найбільша кількість цього роду архівних документів міститься в уже згадуваному нами Центральному державному архіві громадських об'єднань України. Наприклад, у першому фонді містяться документи переважно директивного характеру, серед яких постанови партійних органів, стенограми засідань ЦК КП(б)У, обкомів КП(б)У західного регіону. Певну інформацію, корисну для нашого дослідження, містять також статистичні звіти міськкомів, райкомів КП(б)У.

Щоб всебічно охарактеризувати джерельну базу досліджуваної нами проблематики, слід не забувати про архівні документи так званого радянського походження, які за чисельністю є значними. Незважаючи на суб'єктивний фактор, вказані матеріали можуть показати нам бачення режимом тогочасної ситуації. Дослідник Г. Папакін ділить ці джерела на три блоки. До першого блоку він відносить «документи, які спродуковані союзним центром, які віддзеркалюють політику, ідеологію, методи центральної влади, які

застосовувались проти українського самостійницького руху» [47, с. 175]. Автор говорить, що це документи, які зберігаються у колишніх центральних архівах СРСР, і сьогодні в Москві. Другий блок, як пише дослідник, складаються «документи, які відносяться до діяльності в Україні компартійно-радянських органів і характеризують їх протистояння з українськими підпільниками і повстанцям» [47, с. 176].

Дані матеріали на сьогоднішній день збереглися, в основному, у місцях їх створення, а саме переважно в західних областях України. І останній, третій блок, складають «документи, які були створені на території УРСР партійно-радянськими установами й оргпнами, що були вивезені з України до колишнього союзного центру» [47, с. 176].

Одним із ґрунтовних археографічних видань є збірник архівних матеріалів, упорядкований В. Косиком [37]. Опубліковані в ньому матеріали несуть нам цікаву інформацію, що спростовують політичні міфи та дають змогу відтворити реальність історичних фактів і подій тогочасного історичного процесу. Цінністю вказаного видання є те, що в ньому вміщені документи з німецьких архівів, які не всі зацікавлені можуть опрацювати.

Варто зазначити, що історик вперше опублікував німецькі документи, які доводять, що ОУН (б) виступила проти нацистів одразу після нападу Німеччини на СРСР, у відповідь на це німецька влада розпорядилася арештувати і знищити її членів як ворогів Третьоо райху і провідників самостійності України. Власне ці документи фігурували на Нюрнберзькому процесі як доказ українців, що вони не були співучасниками нацистських злочинів проти людства.

Цікавими є також документи, вміщені в збірнику «Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 р.» [68], що стосуються проголошення у Львові відновлення незалежності Української держави 30 червня 1941 р. і арешту Степана Бандери та Ярослава Стецька; документи, які дають інформацію про створення на окупованих територіях Рейхскомісаріату; про прилучення Галичини до Генерального Губернаторства, яке відбулося 1

серпня 1941 р., про протести українців; про арешти членів ОУН(б) та інші, не менш цікаві, матеріали, які є важливими при дослідженні даної проблематики.

Отже, аналіз документів до вивчення проблематики українського самостійницького руху дає можливість констатувати, що джерельна база дослідження є багатогранною. Окрім офіційних документів, історики мають доступ до протоколів засідань, допитів засуджених, мемуарів та спогадів учасників українського самостійницького руху середини ХХ ст. Умовно ми можемо вказані матеріали поділити на українські документи та матеріали іноземних країн (польських, німецьких та інших). В роботі проаналізовано, в основному, археографічні матеріали та спогади безпосередніх учасників тогочасних подій, які дозволяють нам відтворити тогочасні події та з'ясувати роль українського самостійницького руху для українського народу. Археографічне опрацювання та оприлюднення документів досліджуваної проблематики стали сприятливим фактором до залучення до наукового обігу значної кількості джерел, які є основними для вивчення тогочасних реалій.

Окрім того, відмітимо, що нами проаналізовано також історіографічні студії проблематики формування історичної компетентності в контексті національно-патріотичного виховання. При цьому охарактеризовано праці відомих педагогів, які пояснюють суть історичних компетентностей, методику їх формування в учнів у процесі навчальної діяльності школярів.

Розділ 2.

ЗНАЧЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРИ ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Завданням будь-якої держави є, насамперед, формування свідомого громадянського суспільства, здатного відстоювати її інтереси. Кожне суспільство починається з особистості. Отже, метою сучасної системи виховання є формування всебічно розвиненої учнівської молоді з їхнім усвідомленням національної приналежності, вагомим почуттям патріотизму та гідної громадянської позиції. Сьогодні наша держава переживає не найкращі часи. І саме в цей час на пріоритетну позицію потрібно поставити саме національно-патріотичне виховання.

Як уже нами зазначалося, у жовтні 2020 року на державному рівні, а саме Кабінетом Міністрів України було затверджено так звану Концепцію Державної Цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання, завдання якої полягало в реалізації її положень на період до 2025 року. Вказаним документом визначалися основні проблеми у системі виховання молоді, в тому числі й учнівської, які на сучасному етапі потребують вирішення. В переліку перелічених проблем бачимо наступні: «низький рівень розвитку духовно-морального, громадсько-патріотичного та військово-патріотичного виховання; несистемний характер формування активної громадянської позиції; розбіжності у суспільній свідомості поглядів на історичне минуле України; слабка проінформованість населення про історію національно-визвольної боротьби за незалежність України; наявність наслідків впливу на суспільство комуністичного і тоталітарного режимів; відсутність цілісного мовно-культурного простору; мала охопленість дітей та молоді заходами та проектами національно-патріотичного виховання» [11, с. 15]. Тому, на нашу думку, метою вищезгаданої програми, а з нею і державного бачення проблематики виховання є «формування української громадянської ідентичності на основі національних та загальнолюдських цінностей, здобутків

та досягнень у сферах науки, економіки, спорту та культури, готовності до захисту незалежності і територіальної цілісності України, чіткого усвідомлення громадянського обов'язку» [11, с. 16]. Виходячи в вищеназваного, констатуємо, що основним завданням системи національно-патріотичного виховання є формування учнівської особистості в дусі патріотизму.

То що ж таке патріотизм? Поняття «патріотизму» походить від латинського слова (*patria*), що означає країна, Батьківщина, Вітчизна. Патріотизм асоціюється з любов'ю та відданістю Вітчизні, спрямуванням своїх дій на служіння інтересам держави та народу, гордість за надбання національної культури, усвідомлення свого громадянства, повага до мови, традицій, історичної спадщини народу, готовність у разі необхідності стати на захист Батьківщини. Історичним джерелом патріотизму є міцний зв'язок із рідною землею, мовою свого народу, традиціями, культурою та звичаями своєї нації [66, с.295-297].

Поняття патріотизму можемо пояснювати і з історичної точки зору та говорити про те, що воно народилося ще із появою перших розумних людей. Прив'язаність людини до місця, де вона народилася, де проживає її родина, з часом перетворюється у значно глибші почуття, у бажання захисту цієї території її збагачення та процвітання. Зародки патріотизму закладені у кожній людині з самого народження на генетичному рівні. Але саме від виховання залежить рівень розвитку цих зародків. Тому основною метою виховання учнів в національно – патріотичному дусі, яке ми, як вчителі історії здійснюємо в процесі вивчення історичних фактів і подій, є встановлення патріотизму не на інтуїтивному рівні, а як глибокого усвідомленого почуття. Проблема патріотизму завжди була і буде актуальною для українського суспільства, оскільки тісно пов'язана із політичною ситуацією в країні. Оскільки патріотизм є багатогранним та різностороннім явищем, то трактуємо, що від нього залежить ставлення людини до суспільства, звичаїв, мови,

культури та традицій своєї країни, її прагнення до процвітання держави [48, с. 23-34].

Дитина повинна зрозуміти, що патріотизм це не просто слова, це спосіб мислення, світобачення, нерозривний зв'язок з Вітчизною та нацією. Кожна молода особистість повинна стати активним будівником громадянського суспільства, відігравати важливу роль у цьому суспільстві, та вміти нести відповідальність за дії та прийняття рішень на всіх державних рівнях. Патріотичне виховання молоді на сучасному етапі є одним з найголовніших напрямків державної молодіжної політики в Україні.

Велике значення патріотичному вихованню, звичайно, приділяється у школі. Школа повинна стати «осередком формування і становлення громадянина-патріота, який готовий брати активну участь у розбудові суверенної, демократичної, правової держави, беззастережно захищати свою Батьківщину, сприяти встановленню злагоди та громадянського миру в суспільстві, запобігати міжнаціональним та міжрелігійним конфліктам, сприяти єднанню українського народу, збереженню його традицій та культурної спадщини» [36, с. 2-5]. Можна сказати, що національно-патріотичне виховання – це основа державотворення, оскільки формується громадянське суспільство.

Сучасна школа – це основа суспільства, його розум, центр виховання майбутнього громадянина. Завданням учителя ще з першого класу формувати у дітей прояви любові до свого народу, поваги до національних традицій та святинь, досконале володіння державною мовою. Завданням школи є залучення учнів до культурної та історичної спадщини, з метою її збереження та усвідомлення значного місця національної культури у світовій спадщині.

Процес національно-патріотичного виховання здійснюється не тільки у позакласній діяльності, але й у процесі вивчення шкільних дисциплін. Бо саме у процесі навчання закладаються підвалини всесторонніх знань, формуються національна самосвідомість та стійкий світогляд. Величезне значення при цьому відводиться урокам історії. Український кінорежисер та письменник

Олександр Довженко писав : "Народ, що не знає своєї історії, є народ сліпців". Тому варто відзначити, що кожний народ буде існувати та розвиватися лише тоді, коли знатиме своє минуле. Потрібно пам'ятати, що історична свідомість є духовною цінністю нації, її самоутвердженням серед інших. У минулому кожного народу є історичні події, які визначають роль, характер та місце нації у світових процесах становлення людської цивілізації.

Своїм минулим та сьогоденням Україна не раз засвідчувала світу своє прагнення до волі, демократичного та економічного розвитку. За свідченнями істориків, із тисяч народів і народностей світу, зуміли створити свої держави тільки двісті. Серед них, завдяки постійній боротьбі і, безперечно, величезному прагненню, його прагнення до самовизначення та волі, Україна, яка домоглася визнання як незалежна держава у світовій спільноті і продовжує свій нелегкий шлях асиміляції у спільноту світових демократичних держав.

На уроках історії в школі та й в позакласних заходах учитель пояснює учням про значення формування історичної компетентності в контексті національно-патріотичного виховання, пояснює при цьому, що правильно сформована свідомість громадян є основою сильної у різних сферах розвитку держави. Тому зазначимо, що особливу увагу національно-патріотичному вихованню у світовій педагогічній практиці приділяли давно. Свідчення про це ми знаходимо у працях багатьох видатних педагогів. Ще В.О. Сухомлинський у своїй праці «Народження громадянина», визначаючи одне із завдань виховання, писав: «Домогтися того, щоб вихованця вже з дитинства хвилювало теперішнє та майбутнє Вітчизни...» [12, с. 14].

Історія займає особливе місце серед шкільних суспільствознавчих дисциплін. Вона дає молоді людині необхідні інструменти для формування системи мислення, власної точки зору, дозволяє правильно, на основі аналізу історичного минулого, оцінювати сучасні й політичні процеси, що відбуваються в світі та Україні. Не менш важливою є роль історії і у виховному процесі. Уроки історії України дають учням знання про закономірності суспільного розвитку та державотворення. Завданням вчителя

історії є реалізації основних засад національно - патріотичного виховання та формування основних предметно- історичних компетентностей [50, ст. 11-13]. Дана дисципліна розвиває та виховує в учнів, творчу уяву, широту мислення, толерантність, громадянсько - активну позицію.

Отже, історична освіта у школі має за мету готувати молоде покоління до усвідомленого самостійного громадського життя, поглиблено розвивати навички міжетнічних та міжнаціональних, міжрелігійних взаєморозумінь. Зокрема, у Державному стандарті базової та повної загальної середньої освіти зазначається: "Метою освітньої галузі "Суспільствознавство", що складається з історичного та суспільствознавчого компонентів, є забезпечення розвитку учня як особистості, що керується гуманістичними нормами і цінностями, усвідомлює себе громадянином України та успішно самоаналізується в сучасному українському суспільстві" [36, с. 6-7]. Тому стверджуємо, що основними завданнями даної освітньої галузі у процесі навчання та виховання є : забезпечення можливостей розвитку учня як вільної особистості, що здатна ефективно реалізуватися у сучасному світі, брати активну участь у житті демократичної, правової держави. Вироблення в дитини почуття власної приналежності до етнічної, релігійної спільноти, залишаючись при цьому громадянином України.

На уроках історії у сучасній українській школі формується фундамент знань про історичне минуле українців, їх мову, культуру, традиції. Саме на цих уроках на основі базових історичних знань, закладаються основи історичної свідомості та патріотизму майбутнього громадянина. При вивченні історії до учнів доноситься основна ідея української державності, як основного чинника розвитку суспільства і нації. Історія Київської Русі, Запорізької Січі, УНР, ЗУНР, визвольних рухів під час Другої світової війни є яскравим прикладом стійких державницьких прагнень та традицій України. Тому можемо констатувати, що система патріотичного виховання базується на вивченні довгого історичного шляху боротьби українців за свою незалежність, за становлення і розвиток власної держави, особливо у ХХ–ХХІ століттях.

При вивченні історії у школі необхідно акцентувати увагу на вивченні не тільки окремих історичних подій, але й на детальних характеристиках окремих історичних постатей. Так символом патріотизму можуть стати герої Крут, видатні постаті Української Повстанської Армії, Організації українських націоналістів тощо. Вивчення та аналіз історичних портретів є надзвичайно емоційним і глибоко відкладається у пам'яті та свідомості учнів є невичерпним джерелом прикладу самопожертви в ім'я національної ідеї та держави. На уроках історії вчителі повинні ґрунтовно, разом з учнями опрацювати поняття патріотизм, національна ідея, державотворення. Саме на уроках історії, як уже зазначалося, відбувається становлення громадянської свідомості, виховання гідності і честі, навик гармонійного поєднання загальнолюдських та національних цінностей, утвердження ідеалів демократії та гуманізму.

Можна виділити декілька основних напрямків національно-патріотичного виховання на уроках історії, в тому числі і в контексті вивчення теми «Український самостійницький рух в роки Другої світової війни». Серед них, варто звернути увагу на такі :

- розвиток у дітей навиків високої соціальної активності, громадянської відповідальності, духовності на основі вивчення історичного минулого, та прикладів діяльності визначних історичних постатей;
- формування відчуття у молоді почуття гордості та поваги до основних символів держави, іншої державної та регіональної символіки та історичних святинь на прикладах історії їх створення, та відношення минулих поколінь;
- формування міжнаціональної, міжрелігійної, міжрасової терпимості, виховання дружніх почуттів між представниками різних етнічних груп та національностей, що проживають на території України, на основі вивчення культурної та історичної спадщини, національних звичаїв та традицій, краєзнавчої роботи;
- вивчення та розвиток основних навиків втілення у життя основних засад Конституції України, її законів норм суспільного та колективного життя.

Програма з історії України передбачає виховання в учнів найкращих рис громадянина України, формування загальнолюдських духовних цінностей, усвідомленого сприйняття ідей демократизму та гуманізму, взаєморозуміння між народами, націями, расами на основі історичного досвіду. Вчителі історії мають широкі можливості для реалізації основних принципів національно-патріотичного виховання в процесі опрацювання конкретних історичних тем [52].

Із розвитком суспільства потребує розвитку і система освіти та навчання. Основними завданнями сучасної школи є не тільки подача знань, але й формування компетентності самостійно здобувати ці знання, вміння оперувати здобутими знаннями, формувати своє ставлення до тих чи інших питань. У цьому полягає суть компетентісного підходу до навчання та виховання. Отож що ж таке компетентність і в чому полягає суть компетентісного підходу до навчання та виховання. Компетентність – це сукупність особистих якостей учня, а саме знань, умінь, навичок, здібностей зумовлених досвідом в певній галузі, що має соціальне та особисте значення [50, с.12-21].

Суть компетентісного підходу до навчання полягає якраз в спрямуванні навчального процесу на вироблення в учнів важливих життєвих компетенцій. В критеріях оцінювання навчальних досягнень учнів визначено основні групи компетенцій, яких потребує сучасне життя. До них належать «соціальні, полікультурні, комунікативні, інформаційні, саморозвитку та самоосвіти, здатність до раціональної продуктивної, творчої діяльності» [39, с. 3-8].

Розвиток ключових і предметних компетентностей не покликаний повністю відмінити традиційне навчання, що передбачає формування предметних та загальних знань, умінь та навичок. Навпаки можна сказати, що «розвиток компетентностей базується на традиційній системі освіти. Вони поглиблюють отримані знання, враховують індивідуальні особливості учнів, дають можливість гнучко реагувати на виклики сучасного життя» [57, с. 36-45].

Розвиток соціальних компетентностей пов'язаний із формуванням навиків суспільного життя, активною участю у розбудові державних демократичних

інституцій, вироблення стійкої громадянської позиції. Для формування соціальної компетентності слід показати на історичних прикладах як можуть окремі особистості впливати на суспільне життя, на розвиток, або занепад держави [35, с. 71]. Сучасне українське суспільство вимагає формування ініціативних, самостійних та відповідальних громадян, які здатні активно співпрацювати з різними спільнотами, ефективно впливати на добробут держави, тому закладати підвалини такої роботи потрібно ще зі школи.

Шкільний курс історії органічно взаємопов'язаний з іншими навчальними дисциплінами, а також з системою виховання учнівської особистості. Історія використовує кращі досягнення людства. Згідно Національної доктрини освіти України у XXI столітті, вимагається від особистості учня демократичного світогляду, поваги до культур та традицій інших народів їх мови, релігії, національних особливостей. Все це вимагає впровадження у традиційну систему освіти полікультурних підходів. Проблеми виховання у дітей основ полікультурної освіти не є новим явищем у педагогіці. «Перші паростки поглиблення взаєморозуміння між народами завдяки формуванню полікультурних навиків відомі у працях педагогів ще у вісімнадцятому столітті» [71, с.162]

Україна – країна з монокультурним середовищем, яке формувалося на її території впродовж багатьох століть. На території України проживає понад сто національностей, кожна з яких вимагає поваги до власної культури та історичної спадщини. Полікультурні та комунікативні компетентності є не менш важливими для виховання особистості. Вони передбачають виникнення навиків спілкування з людьми різних рас, національностей, релігійних чи політичних уподобань. Вироблення полікультурних та комунікативних компетенцій передбачають вивчення та толерантне ставлення до інших культур, звичаїв, традицій. Передумовою для розвитку полікультурної освіти у державі є становлення демократичного суспільства, у якому немає місця для расизму, шовінізму та міжнаціональної нетерпимості. Із введенням безвізу, та відкриттям кордонів посилилася мотивація людей до вивчення іноземних мов,

асиміляція в інші культурні простори, але при цьому посилюється проблема збереження національної культури та рідної мови.

У «Енциклопедії освіти» під редакцією В. Кременя роз'яснюється, що виховання ознак полікультурної освіти забезпечується кількома підходами. Зокрема, акультураційному, який передбачає гармонійні відносини між різними етнічними групами, особливо це стосується сьогодення, коли у різних країнах осідають певні групи мігрантів, що приносять елементи своєї культури, звичаї та традиції. Інший підхід діалоговий, що ґрунтується на ідеях культурного плюралізму. Цей підхід дозволяє з розумінням сприймати чужі аргументи, досвід завжди шукати компроміс та баланс у спілкуванні. Ще один підхід соціально-психологічний, який передбачає формування комунікативних та соціально-установчих умінь для розуміння інших культур [20, с. 691]. Також соціально-психологічний підхід передбачає терпимість до чужого способу життя та поведінки, зовнішності людини. Саме ці компетентності добре формуються на уроках історії при вивченні культур інших країн та цивілізацій.

У сучасному світі так багато різноманітних джерел інформації, що навіть досвідчена людина може розгубитися. А що говорити про неформовану особистість, наприклад учень. Тому так важливо формувати в учнів інформаційну компетентність. Основне завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити самостійно шукати, аналізувати, перевіряти, систематизувати і застосовувати певну інформацію. Дуже важливим є навчити розрізняти правдиву інформацію від фейків [21, с. 563]. Використання різноманітних джерел інформації на уроках історії розвиває системне та цілісне мислення учнів, активізацію розумової та пізнавальної діяльності, індивідуальний підхід до процесів навчання. На прикладі історичних фактів добре можна продемонструвати, як можна використовувати певну інформацію у різних цілях. Так, на прикладі варто показати як неправдиві новини або інформація, подана під певним кутом, викривлена, може призвести до військових конфліктів чи суспільних заворушень.

Не менш важливими для формування особистості учня є і компетентності саморозвитку та самоосвіти, тобто здатність пошуково-дослідницької, творчої та раціональної роботи. Як прогрес рухає вперед розвиток цивілізацій, так само прагнення до самовдосконалення рухає вперед розвиток особистості. У контексті національно - патріотичного виховання слід показати учням, яким важливим є саморозвиток та самоосвіта. «Щоб стати успішним громадянином, посісти достойне місце у житті, випускник сучасної школи повинен бути конкурентоздатним, уміти успішно інтегруватись у суспільство, критично мислити» [33, с. 34-47].

Виділяють дві групи факторів, що впливають на саморозвиток учня в процесі навчання і виховання, стимулюють його формування як особистості:

1) внутрішні фактори. Вони проявляються у потребах, мотивах та інтересах особи, в контексті яких учень має зрозуміти мету саморозвитку; 2) зовнішні фактори. Під ними ми маємо певний вплив, який проявляється на учня, а саме сім'ї чи оточуюче суспільне середовища, що намагається внести певну лепту у виховання.

Отож, закономірно, що молода особа шкільного віку стане успішною особистістю тільки тоді, коли буде безперервно саморозвиватися та самовдосконалюватися. Щоб зрозуміти своє місце у суспільстві, вчитель має допомогти учневі зрозуміти важливість вивчення історичного минулого, отримувати знання при цьому, які допоможуть зрозуміти власну життєву позицію. Безперервний швидкий життєвий рух вимагає постійної роботи над собою, удосконалення своїх компетентностей, щоденного поповнення бази знань інформаційним потенціалом.

У виховній роботі для розвитку творчих компетентностей слід залучати дітей до роботи гуртків, студій за інтересами, роботи у шкільних органах самоврядування. З історичної точки зору, творчі здібності учнів добре проявляються у краєзнавчих експедиціях, історичних гуртках, роботою над проектами, що стосуються дослідження звичаїв та традицій рідного краю, визвольної боротьби на цих територіях. «Одним із завдань національно -

патріотичного виховання є дати учням розуміння , що самовдосконалення і саморозвиток , успішна реалізація себе як члена спільноти , призводить до зростання добробуту держави. Адже не тільки самопожертва є проявом патріотизму , але й натхненна творча праця на благо Вітчизни є ознакою справжнього патріота» [40, с. 3].

Для вчителів історії важливим є впровадження у систему навчання та виховання на уроках не тільки ключових, але й предметних компетентностей, яких ще об'єднують в одну групу та називають історичною компетентністю. Історична компетентність учнів – це їх здатність самостійно та творчо вивчати, досліджувати, переосмислювати та оцінювати минуле України. Історична компетентність ґрунтується на знаннях, ціннісних орієнтирах і досвіді, які накопичуються учнями у період навчання шкільного курсу історії. «Предметна історична компетентність повинна реалізувати основну мету та завдання базової загальної освіти, а також і завдання у контексті національно-патріотичного виховання, зокрема – розвитку та соціалізації особистості учня як громадянина України, соціальноадаптованої та відповідальної особистості» [79, с. 14-18].

До складу історичної компетентності входять декілька компетентностей, а саме: хронологічна, яка передбачає вміння учнів орієнтуватися в історичному часі, визначати епохи та століття, визначати хронологію історичних подій; просторова, суть якої полягає у вміннях орієнтуватися в історичному просторі, мати сформовані основні навички роботи з картами, при цьому вміти їх самостійно моделювати; інформаційна - це навички роботи з джерелами як носіями історичної інформації, їх аналіз та застосування ; мовленнєва, яка передбачає роботу над формуванням письмових та усних висловлювань, описуючи ті чи інші історичні події чи явища; логічна, яка стосується аналізу інформації, пояснення історичних подій чи фактів, вміння інтерпретувати поняття, концепції, положення; аксіологічна - навички самостійного формулювання власних версій історичного руху та еволюції, вміння давати оцінку при аналізі історичних подій, явищ,

фактів [33, с. 112-117]. Всі ці компетентності мають велике значення не тільки при вивченні суспільно-історичних дисциплін, але мають і неабияку цінність у контексті національно - патріотичного виховання.

Згідно Концепції національно - патріотичного виховання молоді, у період становлення української державності та побудови громадянського суспільства, а також інтеграції України у світове та європейське співтовариство основним пріоритетом виховання є «формування особистості патріота з глибокою духовною культурою, високоосвіченого, національно свідомого, життєво компетентного здатного до саморозвитку та вдосконалення» [35, с. 4-6]. Згідно даної концепції, головне завдання освіти полягає у створенні сприятливих умов, в якому б діти виховувалися у дусі патріотизму, усвідомленого розуміння та глибоких знань історії свого народу, приналежності до національної ідентичності та самобутності. Окрім того, «важливим є виховання поваги до Конституції України, державних інституцій влади, законодавства, державних символів – Герба, Прапора, Гімну» [35, с.6].

Основою системи національно- патріотичного виховання є ідея розвитку української державності, як основний чинник розвитку суспільства та нації. Тому базою для форм і методів виховання є українські народні звичаї, педагогічна спадщина наших предків, а також кращі методи та засоби світової педагогічної скарбниці. На сьогоднішній день зростає запит на виховання особистості дитини за допомогою історичної спадщини, що включає в себе екскурсії до музеїв, поглиблення краєзнавчої роботи, суттєве вивчення історії та культури рідного регіону, села чи міста. Також ефективними є зустрічі з учасниками бойових дій, захисниками України різних поколінь, волонтерами. Оскільки система національно-патріотичного виховання є складовою національної безпеки України, то саме уроки історії показують приклади історії становлення Української державності, українського козацтва, героїки визвольного руху [34, с. 6].

Розглянемо докладніше основні історичні компетентності і їх значення у процесі впровадження системи національно-патріотичного виховання на

уроках історії. Під час навчальної діяльності на уроках історії в учнів повинні сформуватися наступні компетенції: хронологічна, просторова, інформаційна, мовленнєва, логічна і аксіологічна [50, с. 32-43].

Хронологічна компетентність це вміння учнів орієнтуватися в історичному часі; просторова – передбачає орієнтування в історичному просторі; інформаційна компетентність це навички і вміння школярів працювати з джерелами історичної інформації; під мовленнєвою розуміється вміння учнями правильно будувати письмові та усні висловлювання, що стосуються історичних подій, фактів чи явищ; логічна компетентність – це здатність аналізувати, чітко пояснювати історичні факти, давати формулювання та означення історичним поняттям, пояснювати положення та концепції історичного розвитку; аксіологічна компетентність передбачає розуміння і здатність дати оцінку історичним рухам та розвитку суспільства [50, с. 36-47].

При формуванні просторової компетентності вчитель повинен навчити учнів орієнтуватися в історичному просторі, сформувати основні навички та вміння користування історичними картами та творчого підходу застосування отриманих знань для життєвих потреб. Основним джерелом для формування даної компетентності є історична карта [69, с. 43]. Тобто, на уроках повинні широко застосовуватися карти, характеристики природних умов тих регіонів що вивчаються. Картографічні знання мають неабияке значення для всебічного розвитку пересічного громадянина. Знання карти дає можливість краще орієнтуватися в інформаційному просторі, не губитися у змісті історичних джерел, газетних чи журнальних статей, краще розуміти політичне становище у світі. Учні повинні вміти встановити взаємозв'язок між історичними подіями, процесами та особливостями географічного положення, геополітичних та природних чинників на основі аналізу карти та природних особливостей регіону. Так, наприклад, вивчаючи тему "Національно-визвольні рухи під час Другої світової війни" обов'язково слід дати учням можливість по карті визначити осередки цих рухів, визначити природні умови, та геополітичне положення цих регіонів і самостійно аналізуючи отримані факти

зробити висновки про причини зародження визвольної боротьби саме на цих територіях. Використання карти є необхідним і доцільним на всіх етапах уроку. Також за допомогою карти при вивченні історії у п'ятому шостому класах можна впроваджувати ігрові методи навчання. Прикладом такого методу є навчальна гра «Відшукай мене», під час якої дітям дається завдання відшукати на карті місто, річку чи інший об'єкт, що має стосунок до теми, що вивчається на уроці [6, с.165].

При виконанні домашніх завдань учні повинні користуватися атласами. Така постановка роботи буде дуже цікавою для дітей і дасть хороший результат [51, с. 48]. Так, формуючи на уроках просторову компетенцію, ми виховуємо любов до рідної землі її природи, вчимо зберігати багатства та красу рідної землі. Вивчаючи події з історії України, обов'язково варто приділити декілька хвилин уваги опису природи тієї території про, яку йде мова на уроці. Показати красу природи, дати можливість дітям самостійно скласти порівняльну характеристику території тих часів і сьогодення. У дітей виникатиме почуття гордості за свою державу, яка домоглася розвитку даної території. Також в учнів виробиться почуття відповідальності за збереження природи, що також є складовою національно - патріотичного виховання.

Питання впровадження інформаційної компетентності у систему освіти пов'язане з бурхливим розвитком інформаційного суспільства, що є невідомою рисою сучасного світу. Формування інформаційних компетентностей у школярів зумовлене реалізацією оновленої системи освіти, а також виробленню певного комплексу навиків та вмінь роботи з інформаційними джерелами [20, с. 34]. При формуванні інформаційної компетентності потрібно дати можливість учням самостійного пошуку та опрацювання історичних джерел у яких відображена та чи інша подія. У сьогоdnішній вік інформаційних технологій для дитини це не буде викликати великі труднощі, але дасть можливість поглибити навички самостійної творчої роботи, що сприяє виробленню системи самоосвіти та творчого розвитку [49, с. 56]. Учні повинні навчитися самостійно опрацьовувати інформацію,

аналізувати та систематизувати її, вміти відрізняти достовірні факти від виправлених та фейкових. Розвиток цієї компетенції має велике значення для виховання громадянина. Бо саме неправдива інформація чи її брак може призвести до виникнення суспільних конфліктів чи непорозумінь. Саме викривлення інформації, однобоке висвітлення тих чи інших подій, брак достовірних новин, виривання інформації з контексту подій є однією із ознак гібридної війни. Тому робота з інформацією є не тільки важливим джерелом знань, але й одним з аспектів національно - патріотичного виховання. Так при вивченні будь - якої історичної теми варто дати опрацювати джерела української та зарубіжної історіографії, це дасть можливість побачити різні погляди на історію виникнення визвольних рухів. Учні повинні самі проаналізувати джерела і вибрати за основу ті, що достовірно і об'єктивно описують дану історичну подію. При опрацюванні різних джерел в учнів формується власне бачення подій, що відбувалися та їх зв'язок із сьогоденням. На уроках історії, у процесі формування інформаційної компетентності, виховується толерантне ставлення до іншої думки, вміння етично переконувати опонента оперуючи достовірними фактами та аргументами, що мають історичне обґрунтування [20, с. 56]. При цьому відразу можна формувати також і аксіологічну компетентність.

Аксіологічна компетентність - це навички та вміння учнів опрацьовувати та формулювати версії та давати оцінки історичним явищам, подіям. Маючи сформовану аксіологічну компетентність, учні повинні вміти пояснювати, узагальнювати та оцінювати історичні факти та діяльність видатних історичних постатей чи організацій, спираючись власні здобуті знання . Також школярі повинні вміти оцінювати різні історичні процеси тенденції їх розвитку та місце суспільства у цих процесах [38, с. 35]. Учні порівнюють , узагальнюють , пояснюють. Історичні факти, діяльність організацій чи окремих історичних постатей у контексті вивчених історичних джерел. Вчать критично оцінювати факти чи діяльність окремих історичних особистостей та організацій , спираючись на власні знання та особисту точку

зору, спираючись на позиції загальнолюдських та національних принципів. При цьому в дітей формується власна система цінностей . Виявляючи суперечності у висвітленні певних історичних подій учні можуть визначити що деякі джерела можуть бути необ'єктивними а пристосованими до ідеологічних вимог того чи іншого напрямку. Вироблення цих навиків у дітей в сучасній школі є необхідними в умовах гібридної війни , коли багато псевдоісториків намагаються перекроїти та переписати історію України [50, с. 94]. Аксіологічна компетентність є важливою рисою сучасного всебічно розвиненого громадянина України тому є невід'ємною складовою системи національно - патріотичного виховання.

Дуже важливою для успішного вивчення історії , а також для становлення особистості, є формування хронологічної компетентності. Ця компетентність є досить вузької спеціалізації. Практично при вивченні будь-якої іншої навчальної дисципліни хронологічну компетентність застосовувати та виробити важко. Лише на уроках історії встановлюється часовий простір, визначаються епохи та зіставляються дати з подіями. При формуванні хронологічної компетентності важливим є розвиток вмінь відтворювати послідовність подій, давати характеристики часовим рамкам у яких відбувалася подія, аналізувати діяльність історичних організацій чи окремих політичних діячів у хронології тодішнього часу [51, с. 65-71].

Історія – це наука , яка вивчає досить великі проміжки часу, і учням просто життєво необхідно вміти орієнтуватися в історичному просторі. Учні повинні чітко орієнтуватися в історичному часі, вміти формулювати дату , коли відбувалася дана подія, вміти розраховувати скільки часу минуло від тої чи іншої історичної події, співставляти історичні факти у хронологічній послідовності, знаходити місце події в загальному хронологічному процесі, створювати часові асоціаціїФормувати хронологічну компетентність потрібно на всіх етапах навчального процесу. Розвивати хронологічну компетентність допомагає розв'язування хронологічних задач, складання хронологічних таблиць. Допомагає формувати хронологічну компетентність і робота з

джерелами. Так, наприклад за описом якоїсь події в історичному джерелі учні можуть встановити часові рамки цієї історичної події [6, с.139]

Орієнтування в часовому історичному просторі, вміння співставляти історичні події чи явища з сьогоденням є також ознакою вихованої людини. Якщо учні володіють хронологічною компетентністю то вони добре вміють визначати час і місце певних історичних подій, аналізувати та синхронізувати їх, а це дає можливість, спираючись на історичний досвід, приймати важливі рішення у життєвому та суспільному просторах, які впливатимуть на розвиток держави. Для національно - патріотичного виховання велике значення мають знання учнів з хронології подій історії України. Громадянин України повинен орієнтуватися в основних датах , що стосуються історії держави , а також вміти їх аналізувати та спів ставляти з подіями у світі , що відбулися у той самий часовий проміжок [50, с. 111].

Однією із предметних компетентностей, яка формується на уроках історії, є мовленнєва . Для того щоб виробити у школяра цю компетентність, потрібно надати йому широкий простір для спілкування. Тобто учні повинні вільно висловлювати власні погляди чи думки з тих чи інших історичних процесів, явищ, фактів, описувати суспільний устрій, побут, традиції, культуру певних епох, регіонів, при цьому вільно оперувати історичними термінами, визначеннями, назвами. Школярі повинні також вміти складати портрети та характеристики діячів історії, вміти вступати в дискусію при цьому обгрунтовано та толерантно відстоювати свою точку зору. Допоможуть сформувати мовленнєву компетентність написання рефератів, есе, доповідей на задану історичну тему [51, с. 134-138].

У наш час, коли мовне питання стоїть особливо гостро, формування культури мовлення має велике значення для становлення повноцінної особистості громадянина України. Завданням національно-патріотичного виховання на уроках історії при виробленні мовленнєвої компетентності є демонстрація багатства і різнобарвності української мови. Вчителю слід показати як багато історичних назв мають різні синоніми в тих чи інших

регіонах України. На прикладі праць українських істориків, а саме М. С. Грушевського, Д. Яворницького, М. Драгоманова та ін. показати як гарно звучить наукова думка українською мовою. При вивченні історії Київської Русі показати учням витoki української мови, роз'яснити місце рідної мови, як самостійної одиниці у спільноті світових мов. Також на прикладах діяльності історичних постатей показати, який великий вплив на суспільну думку має ораторське мистецтво лідера, коли слова піднімали національний дух, спонукали до боротьби, надавали мужності. Володіння рідною мовою, повага до неї є невід'ємною рисою громадянина-патріота, тому формування мовленнєвої компетенції має велике значення у контексті національно-патріотичного виховання.

Логічна компетентність формується на уроках історії при поясненні причинно-наслідкових звязків історичних подій та процесів. Учні повинні самостійно проводити аналіз, синтез, узагальнення та порівняння отриманих знань, вміти логічно пояснювати та обґрунтовувати передумови, причини виникнення та наслідки тих чи інших історичних подій чи явищ [6, с. 153]. При формуванні логічної компетентності варто дати учням більше можливостей для самостійної роботи, тобто реалізовувати у процесі вивчення тем можливість проведення досліджень, краєзнавчих експедицій, створення власних проєктів. Добре розвивається логічна компетентність і при опрацюванні історичних джерел. Володіння логічною компетентністю, як і будь-якою іншою перерахованою у роботі, що входить до складу історичної компетентності людини, є насамперед, ознакою освіченої, всебічнорозвиненої, життєвокомпетентної особистості. Вміння логічно та критично мислити, аналізувати життєві ситуації, співставляти їх з історичним минулим, дає широкі можливості реалізувати себе, як успішного громадянина, готового до будь-яких суспільних викликів.

Одним із найголовніших завдань національно - патріотичного виховання, як уже зазначалося вище, є формування покоління свідомих громадян, які мають почуття відповідальності за долю країни. Вміють приймати рішення на

користь держави коли це необхідно. Основою демократичного суспільства є людина , яка спроможна усвідомити і в повній мірі розкрити його потенціал, сповна розуміє суть поняття демократія та її значення для розвитку держави у світовій спільноті. Демократичне суспільство вимагає від особистості політичної активності, усвідомлення власного значення у розбудові суспільства, активних дій у відповідності до власних переконань і цінностей, які не суперечать державним інтересам.

Тому варто відзначити, що оскільки уроки історії , як зазначалося вище, є одним з основних засобів національно-патріотичного виховання, вчителям історії слід зосередити увагу і на формування громадянської компетентності. Громадянська компетентність включає в себе усвідомлення своєї приналежності до української нації, вивчення і збагачення та популяризацію українських культурно-історичних традицій, розвитку культури міжнаціональних та міжособистісних відносин. Основними компонентами громадянської компетентності , які формуються у школі є громадянські знання які дають уявлення про способи життя та реалізацію інтересів особистості у правовому , економічному , соціальному, політичному та культурному просторі демократичного суспільства. Громадянська компетентність включає також виховання основних громадянських чеснот, норм, установок та якостей, які притаманні громадянинові демократичної держави, які базуються на історичній спадщині та особливостях національного виховання [51, с. 67].

Формування в учнів громадянської компетентності передбачає два шляхи реалізації : освітній та життєвий. Освітній формує майбутню особистість засобами навчальної діяльності. При вивченні суспільних дисциплін учень отримує необхідні знання про поняття демократії, конституційного права, національної ідеї розбудови демократичної держави. Він повинен усвідомити себе громадянином України, зрозуміти цінність людського життя, честі і гідності, знати права людини, захищати і поважати їх. Життєва ж сторона формування громадянської компетентності включає в себе основні принципи національно - патріотичного виховання . Вона враховує вплив на формування

особистості учня сімейного виховання, етнічних традицій та звичаїв, релігійних уподобань, вчить поєднувати особисті інтереси з інтересами та потребами суспільства [6, с. 204].

Основними завданнями громадянської освіти учнівської молоді є:

- спрямування роботи на самовизначення учня як громадянина України;
- розуміння учнем приналежності до державної, національної, етнічної культури, повага до культури інших народів та національностей;
- здатність оберігати традиції та духовні цінності України, примножувати їх та розуміти значення історичної та культурної спадщини України у світовій системі цінностей;
- усвідомлення поняття національної пам'яті та її впливу на суспільно-політичні процеси у державі;
- розуміння основних принципів демократії та впровадження їх у життя суспільства;
- сприйняття принципів рівності, соціальної справедливості, толерантного ставлення до оточуючих, поваги до інших рас та націй їх культури, світогляду, релігійних та політичних уподобань;
- формування активної громадянської позиції, готовності брати участь у державобудуванні на національному, регіональному та місцевому рівнях;
- сприянню розуміння своїх обов'язків як громадянина та їх успішній реалізації у суспільному житті, усвідомленого розуміння прав людини та їх дотримання по відношенню до інших;
- «розвивати вміння співпрацювати у різних сферах суспільного та політичного життя, творчо підходити до виконання обраної справи, натхненно та самовіданно працювати на користь держави, сприяти її економічному розвитку» [35, с.4].

Таким чином, при здійсненні процесу національно - патріотичного виховання учнів і формування в даному контексті історичних компетентностей можна використовувати різноманітні форми роботи на уроці. Доцільно проводити нестандартні уроки у вигляді диспутів, конференцій, круглих

столів, уроків пам'яті, тощо. У старших класах слід приділяти більшу увагу на вивчення визвольного руху. Показати моральні витоки і патріотизм засновників цих рухів, показати жертовність і безкорисливість молодих людей, що брали участь у визвольній боротьбі. Прикладами самовідданої боротьби за волю та незалежність України є подвиг героїв Крут, боротьба повстанців Холодного Яру, діяльність Української Повстанської Армії. Ці теми є надзвичайно емоційними, і дають можливість для виховання на основі прикладів найкращих людських якостей: честі, гідності, мужності, товарищескості, поваги до національних символів та ідей, та, беззаперечної самопожертви в ім'я незалежності рідної Батьківщини.

Кожен урок історії у сучасній школі – це засіб виховання патріотизму і громадянськості. У процесі вивчення історії дитина отримує знання про свою Батьківщину, її історичне минуле, діяльність визначних політичних громадських та культурних діячів, національні історичні пам'ятки, народні звичаї та традиції. На уроках історії формуються історична пам'ять, патріотизм і стійка громадянська позиція майбутніх громадян України. Історична компетентність молодшої людини є невідомою частиною національно-патріотичного виховання. Вона практично відображає його сутність, впливає на розвиток всіх якостей, що намагається виробити у особистості система національно-патріотичного виховання.

Розділ 3.

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖУВАНОЇ ПРОБЛЕМАТИКИ

Як зазначалося у попередньому розділі роботи, уроки історії в сучасній школі є не тільки засобом навчання, але мають велике значення у контексті національно-патріотичного виховання, бо є засобом формування історичної пам'яті, національної ідентифікації, залучення до скарбниць національної та світової культури [52]. Система національно-патріотичного виховання в основному базується на вивченні історії визвольної боротьби українського народу за державну незалежність. Особливе виховне значення має історія становлення української національної ідеї у ХХ–ХХІ ст. Тому, вивчаючи історію України у старших класах, слід акцентувати увагу на вивченні періоду Другої світової війни, адже саме у цей період активно формувалася національна ідея, дух українського відродження, тривала запекла боротьба з внутрішніми та зовнішніми ворогами.

На прикладі вивчення теми «Український самостійницький рух у період Другої світової війни» покажемо впровадження ключових та історичних компетентностей, зокрема навиків та вмінь роботи учнів з історичними джерелами. При цьому будуть формуватися та розвиватися хронологічна, просторова, інформаційна, аксіологічна та мовленнєва компетентності як складові історичної компетентності учня, а отже і як засоби національно-патріотичного виховання.

Оскільки дану тему вивчають у старших класах, то уроки доцільно проводити у формі конференцій, круглих столів, диспутів. У цих формах роботи учні найкраще можуть показати навиків своєї роботи з джерельною базою. У процесі роботи над джерелами варто запропонувати учням скласти порівняльну характеристику поглядів на дану тему з точки зору радянської та сучасної української історіографії. У час коли Україна перебуває у складному політичному становищі, випускнику школи варто зрозуміти, який вплив мала радянська ідеологія на свідомість суспільства, що стало однією з причин

непорозумінь між Заходом та Сходом України. При складанні такої характеристики учні вчать висловлювати власну думку з приводу аналізу джерельної бази, її систематизації та узагальнення. У школярів виробляється критичне мислення, вміння толерантно вести дискусію, вільно і чітко висловлювати власну думку та відстоювати позицію. Всі перелічені вміння є ознаками формування історичних компетентностей [50, с. 38].

Оскільки розвиток складових історичної компетентності є невідомою частиною виховного процесу, то вивчення даної теми має велике значення, для впровадження основних принципів національно-патріотичного виховання. Друга світова війна залишила відчутну рану для народу України. Територія держави розривалася внутрішніми і зовнішніми ворогами, та внутрішніми протиріччями. Тогочасні події є базою для формування національної свідомості учнів, можливості самостійно переосмислювати сторінки історії. Адже саме викривлена, радянською пропогоудою подача історичних фактів привела до непорозумінь у суспільстві. Основні події Другої світової війни, які відбувалися на території України часто замовчувалися, або подавалися у викривленому вигляді, що відбилося на свідомості цілого покоління українців. У період гібридної війни, велика кількість псевдоісториків намагається у будь-який спосіб очернити боротьбу українців з фашизмом, та виставити визвольні рухи, що сформувалися на території України зрадницькими та такими, що співпрацювали з нацистським режимом. Також свідки визвольної боротьби України, були, або знищені тоталітарним комуністичним режимом, або мовчали побоюючись за долю своєї сім'ї. Тому важливим завданням є вивчення та глибокий аналіз джерельної бази, що стосується даної теми. Звернення до історичних джерел, робота з ними, зформує в учнів стійке бачення подій Другої світової війни, дасть уявлення про роль ОУН – УПА у боротьбі з нацистською Німеччиною та не менш загрозливим тоталітарним сталінським режимом.

Вивчення проблематики українського самостійницького руху в період Другої світової війни буде неповним без проведення історіографічного аналізу

наукового доробку українських дослідників. Важливим в даному контексті є розуміння того, що українська історіографія поділяється на наступні складові: радянська історіографія, яка позначена наявністю публікацій науковців радянського періоду, яким притаманна певна заідеологізованість; українська зарубіжна історіографія, яка сформувалася в діаспорі і характеризується відсутністю джерельної бази, а її основу складають, в основному, спогади учасників тогочасних подій; сучасна вітчизняна історіографія, яка представлена науковими публікаціями, написаними на нових методологічних засадах.

Роботи українських вчених, присвячені українському самостійницькому рухові радянського періоду, характеризуються навмисним замовчуванням фактів, перекручуванням уже відомих подій й применшення значущості діяльності українського визвольного руху для історії України.

Історія України складається не тільки з історичних подій, але й з окремих історичних постатей. На прикладах самовідданої боротьби провідних учасників Українського визвольного руху, героїв ОУН-УПА, формується чітка громадянська позиція, національна свідомість, гордість та повага до національних героїв. Велике значення для національно-патріотичного виховання при вивченні теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни» має і краєзнавча робота. Практично у кожному селі чи місті України ще є свідки тих історичних подій. Їх жива розповідь дає повне уявлення про тогочасні події, має емоційне забарвлення, та глибоко проникає у свідомість молодого покоління. Це сприяє вихованню гідності, мужності, готовності стати на захист Батьківщини.

Школярі, співставляючи історичні розповіді учасників бойових дій з хронологічними часовими рамками, розуміють, що багато з них були такими ж юними, але мали глибокі патріотичні почуття та національні переконання. Учні збираючи, краєзнавчий матеріал самі стають творцями джерельної бази історичних знань. Краєзнавчий матеріал є одним із засобів активізації пізнавальної діяльності учнів, стимулом до вироблення навиків пошукової та

дослідницької роботи, особливо якщо пошук історичного матеріалу пов'язаний, наприклад, з історією родини учня, чи окремого її члена, що був учасником бойових дій, або постраждав за відстоювання національної ідеї. Такий вид діяльності виховує у молодого покоління шанобливе ставлення до історичного минулого свого краю, його звичаїв, традицій, гордості за мужність та самовідданість своїх співвітчизників. Учні, які вміють працювати з джерелами, займаються краєзнавчою роботою, набувають життєвонеобхідних навиків та вмінь. Вони готові до творчого зростання, вміють логічно мислити, мають стійкі базові знання. Формування історичної компетентності учнів має місце не тільки на уроках, але й в позаурочний час, під час проведення позакласних заходів, що стосуються славних дат в історії української державності.

3.1. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ІСТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ТЕМИ « УКРАЇНСЬКИЙ САМОСТІЙНИЦЬКИЙ РУХ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ»

На вивчення програмового матеріалу, що стосується історії України у період Другої світової війни у 10 класі відводиться 11 годин. Звичайно цієї кількості уроків замало для глибокого опрацювання доволі обширного матеріалу, але й на протязі цього часу, використовуючи різноманітні форми проведення уроків та методологічні прийоми, можна домогтися високих результатів щодо формування історичної компетентності учнів у контексті національно патріотичного виховання .

Основним та активним суб'єктом процесу навчання та виховання на уроках є учень. Тому вивчення теми має бути зорієнтоване на конкретну особистість школяра, його вік та рівень сформованості історичних знань , умінь навиків [50, с. 14]. Учні старших класів прагнуть не нагромадження бази історичних знань, а їх свідомого розуміння, осмислення, всатоновлення логічних зв'язків між історичними фактами та сьогоденням.

Як уже зазначалося вище, історична компетентність містить у собі ряд складових, які формуються в учнів на уроках історії. До складу історичної компетентності входить просторова. Просторова компетентність включає вміння роботи з історичними картами. Історія будь якої події визначається двома вимірами: простором та часом . Тому робота з картою на уроках історії, особливо у старших класах, повинна займати не останнє місце. Карта є повноцінним джерелом інформації. Правильна робота з картою дозволяє досягти навчальної мети при вивченні теми значно швидше та простіше [69, с. 34]. Вивчаючи тему«Український самостійницький рух у роки Другої світової війни», треба розвивати просторову компетентність, починаючи з першого уроку вивчення теми. Використання карти може широко застосовуватися на всіх етапах вивчення теми: від пояснення нового матеріалу до узагальнення та систематизації знань. Учні 10 класу уже мають необхідні навички роботи з

картою. Тому можна запропонувати їм наступне завдання. Аналізуючи географічне положення України на політичній карті Європи, описати небезпеки, що загрожують її території у період 1939 – 1941 рр. Виконуючи дане завдання, учні визначають країни, що межують з територією України, узагальнюючи знання, отримані при вивченні попередніх тем, вони можуть розповісти про загрози, що йдуть наприклад з території Польщі, Румунії. Таким чином, виникає думка, на яких територіях може виникати рух спротиву цим загрозам, що підводить до вивчення запропонованої теми.

Одночасна робота з різними картами дає можливість учням аналізувати та порівнювати історичні факти однієї теми з різних точок зору [69, с. 36]. Знов ж таки, при вивченні діяльності самостійного визвольного руху доцільно використати для порівняння дві карти: «Друга світова війна 1939 – 1945 рр.» та «Велика Вітчизняна війна Радянського Союзу 1941 – 1945 рр.». Учням можна запропонувати скласти характеристику масштабності військових дій на території Європи та України. Тільки за аналізом карти можна оцінити, який великий внесок зробила Україна у перемогу над фашизмом. При розгляді історичних карт учні старших класів переконуються, що навіть карта є засобом ідеологічної війни, бо використовуючи різні прийоми та засоби картографічного зображення, ідеологи відображають різні погляди на одні й ті самі події. При вивченні теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни» доцільно використовувати карту українського визвольного руху, щоб показати всю масштабність даного процесу. Особливо цікавою для учнів може бути інтерактивна карта українського руху опору в 1941 – 1944 рр. Дану карту можна знайти в мережі інтернету. Вона висвітлює діяльність мережі Організації українських націоналістів. Аналізуючи дану карту, учні отримують уявлення, наскільки розгалуженим по всій території України було підпілля ОУН. Осередки організації відмічені і в Донецькій та Луганській областях та навіть на території Криму. Робота з такою картою буде надзвичайно корисною та цікавою для молоді [54].

Однією із складових історичної компетентності є хронологічна компетентність. Як зазначалося вище, історичні події відображаються у двох площинах. Хронологічна компетентність розглядає історичні події, факти, явища, постаті у контексті часової площини. Дана компетентність дозволяє учням розглядати суспільні явища в умовах певного історичного часу, вільно оперувати датами, що стосуються даної теми. На думку К. Бахапова, основними хронологічними вміннями учнів є : створення часових асоціацій, виділення часових рамок основних етапів історичних подій, порівняння подій за часом, вміння синхронізувати історичні події у відповідності до історичних періодів та епох [6, с. 71].

Хронологічна компетентність є досить специфічною і реалізується її формування практично тільки на уроках історії. У сучасній педагогічній науці немає чітких рекомендацій щодо розвитку даної компетентності. Так само, як і просторову, хронологічну компетентність варто формувати на всіх етапах вивчення теми. Основними методами реалізації хронологічної компетентності у процесі вивчення історії, виділяються наступні : складання хронологічних таблиць, розв'язування стандартних та нестандартних хронологічних задач, встановлення відповідності між датами та подіями [9].

Для кожної вікової категорії учнів встановлено певний рівень розвитку хронологічної компетентності. Так, наприклад, було б недоцільно давати учням 5-6 класів вправи на синхронізування подій чи розв'язування нестандартних історичних задач. Згідно навчальної програми, учні 10-11 класів повинні вміти встановлювати періодизацію історичних подій, аналізувати військові операції та визначати дати їх проведення, мати навички визначення синхронності подій, визначати причинно-наслідковий ланцюг подій за його часовими рамками [12, с. 24]. Підбиваючи підсумки вище сказаного, відмітимо, що при вивченні у 10 класі теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни» для формування хронологічної компетентності можна використовувати наступні завдання:

1. Аналізуючи джерела, що стосуються Українського руху опору у період Другої світової війни, скласти хронологічну таблицю основних боїв УПА.

2. Синхронізувати історичну таблицю видатних історичних діячів та основні дати їх діяльності в Українському самостійницькому русі. Діячі: Тарас Бульба-Боровець, Василь Іванів, Роман Шухевич, Василь Кук, Степан Бандера .

Дати: 1942–1943 рр., 28 червня 1941 р., 1940–1959 рр., 1950–1954 рр. 1943–1950 рр.[3, с.34,65, 178, 295,362]. Із запропонованого переліку дат 1932, 1939, 1941, 1943, 1944, 1945, 1949, 1955, оберіть ті, що стосуються Українського самостійницького руху. Обґрунтуйте свою відповідь.

Також можна запропонувати проведення різноманітних хронологічних диктантів, коли описується подія, а учень повинен записати дату коли вона відбулася, або у зворотньому порядку – дата - подія.

Наступною складовою історичної компетентності, яка формується у процесі вивчення шкільного курсу історії, є інформаційна компетентність. Ця компетентність є досить важливою у сучасному світі .У методичній літературі виділяють певні види діяльності, що сприяють формуванню інформаційної компетентності. Серед них такі, як робота з різноманітними історичними джерелами, інтернет-ресурсами, підручником [66, с. 193].

Формування інформаційної компетентності у старших класах має велике значення. Опрацьовуючи джерела інформації, старшокласники розвивають навички самостійної роботи. Це сприяє саморозвитку та самоосвіті особистості. Праця з історичними джерелами активізує пізнавальну діяльність, вчить аналітично та критично мислити [61, с. 51].

При формуванні інформаційної компетентності використовують різноманітні форми проведення уроків та їх окремих елементів. Під час проведення уроку визначаються такі етапи формування даної компетентності: ознайомлення (реалізується на початку вивчення теми. Учень знайомиться з темою, визначає джерела інформації та їх необхідний обсяг), репродукція (йде накопичення основної інформації, отриманої при опрацюванні джерел на

протязі вивчення теми), перетворення (аналіз, критичне осмислення, порівняння інформації, визначення її достовірності), творчий етап (при узагальненні знань по темі на основі опрацьованої інформації створення власного творчого доробку) [64].

Для успішного формування інформаційної компетентності, та розвитку творчих здібностей учнів, уроки можна проводити у формі конференцій, диспутів, засідань круглих столів, дискусійних клубів. При цих формах роботи учень може представити своє вміння опрацювання інформації у формі короткого огляду джерел з даної теми, доповіді, есе, порівняльної характеристики різних поглядів на історичну тему, характеристик особистостей історичних діячів тощо [44].

При вивченні теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни» пропонуємо формувати інформаційну компетентність, опрацьовуючи джерельну базу даної теми. Період Другої світової війни має досить обширну історіографію як українську, так і зарубіжну. Проте, події, пов'язані з українським самостійницьким рухом довгий час, розглядалися однобоко і трактувалися з точки зору радянської ідеології. Тільки проголошення незалежності України дало можливість відкрити правду на ці події.

Тому при опрацюванні теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни» варто запропонувати самостійно опрацювати ряд джерел різної історіографії. Для цього клас можна поділити на декілька груп, кожна з яких буде опрацьовувати різні джерела : українських істориків, радянських істориків та спогади учасників бойових дій в еміграції. Урок можна провести у вигляді дискусійного клубу, де кожна група представить свій погляд на досліджувану тему і буде відстоювати свою точку зору. Така форма роботи буде вельми цікавою для учнів. Також можна проводити конференцію по темі «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни», на якій учні можуть представляти короткі доповіді, аналізуючи джерела з даної теми. Не менш актуальними буде написання есе на

тему «Видатні постаті ОУН-УПА та їх внесок у боротьбу за незалежність України» на основі біографічних даних та аналізу діяльності політичних діячів. Для цього учням потрібно відшукати необхідні джерела інформації та опрацювати їх.

Цікавою і повчальною для учнів буде робота з пошуком та опрацюванням краєзнавчої інформації, що стосується теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни». Старшокласники можуть відвідувати учасників визвольного руху, записувати їх спогади, а в школі опрацьовувати інформацію, створюючи «Книги пам'яті».

До складу історичної компетентності входить аксіологічна компетентність. Дана компетентність – це здатність давати логічно обгрунтовані оцінки історичного руху та розвитку, формулювати версії історичних подій, вміння порівнювати, узагальнювати та критично оцінювати події, факти, історичні особистості, з точки зору власних набутих знань та орієнтуючись на систему загальнолюдських цінностей. Також при формуванні аксіологічної компетентності учні можуть виявляти та аналізувати суперечності в історичних поглядах, фактах, джерелах та визначати власну точку зору [64, с. 67].

Аксіологічна компетентність має величезне значення для виховання громадянської особистості. Адже саме вона впливає на переосмислення суспільних та громадянських цінностей та формування світогляду.

Аксіологічна компетентність може формуватися на всіх етапах вивчення теми та на всіх етапах уроку. Для її формування придатні практично всі технології та засоби навчання історії. Практикується виконання завдань, які потребують висловлення особистого ставлення до події, фактів чи явищ. Пропонується дати власну оцінку, висловити своє ставлення, прокоментувати подію чи явище, дати характеристику особи та її діяльності. Для цього використовується методика «Відкритий мікрофон» [64, с. 123-127].

Ю. Малієнко виділяє три етапи формування аксіологічної компетентності. Перший етап – мотиваційно-інформаційний. Він полягає в

пояснені учителем суті проблеми, учень просто відтворює її. Другим етапом є емоційний. В його основі лежить знайомство учнів з оцінками подій, фактів, учні намагаються дати власну оцінку, спираючись на знання, отримані на першому етапі. Третій етап – це етап аргументації, доведення, застосування. Під час реалізації даного етапу учні беруть активну участь у обговоренні теми, висловлюють власну точку зору, дискутують. При цьому виховується толерантне ставлення до чужої думки, вміння знаходити компроміс та через суперечку знаходження правильного погляду на історичну подію [61].

Для формування аксіологічної компетентності при вивченні теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни», можна запропонувати наступні завдання. Наприклад, дати порівняльну характеристику Українському партизанському руху та діяльності організацій ОУН – УПА у роки Другої світової війни. Учні повинні визначити мету, завдання та засоби боротьби обох рухів опору. Визначити їх спільні та відмінні риси, висловити власне ставлення до їх діяльності. Наступним завданням може бути таке: написати власне ставлення до особи Романа Шухевича та його діяльності. Як би ви діяли на його місці?. Також можна дати учням написати короткий виступ на тему: «Я учасник визвольного руху у період Другої світової війни», у якому учень повинен уявити себе учасником тогочасних подій та обґрунтувати свою діяльність.

Також аксіологічна компетентність розвивається поряд з інформаційною, коли діти працюють з історичними джерелами. Так, до прикладу, опрацьовуючи джерела, що стосуються теми «Український самостійницький рух у період Другої світової війни», порівнюючи та аналізуючи їх, учні можуть дати суб'єктивну оцінку тому, як працювала пропаганда радянських часів. Використовуючи загальнолюдські моральні принципи, старшокласники здатні правильно оцінити інформацію, отриману з різних джерел, та вибрати ту, яка відповідає дійсності. Таке вміння пропускати інформацію через призму критичного та логічного мислення має велике значення у подальшому житті випускника. Такі завдання розвивають творче

мислення учнів, їх уміння самовдосконалюватись, знаходити швидко вирішення життєвих проблем.

Аксіологічну компетентність можна розвивати за допомогою краєзнавчої роботи. При зборі краєзнавчого матеріалу учням пропонується самостійно проаналізувати та систематизувати його. Виступаючи із зібраним матеріалом, учень висловлює власне внутрішнє ставлення до описаних подій, пропускає історичну подію через власні емоції та почуття. Таким чином пробуджується почуття гордості за власний народ, який вистояв перед лицем ворога, виховується патріотизм, формується стійка громадянська позиція.

Наступна компетентність, яка формується на уроках історії, – це мовленнєва складова історичної компетентності. Для формування цієї компетентності вчитель повинен створити на уроці простір для вільного спілкування. Основними ознаками особистості, що має сформовану мовленнєву компетентність, є можливість вільного висловлення своєї думки, вміння оперувати історичними термінами та поняттями [5, с.167]. Учні мають навчитися "говорити". Часто так буває, що учень ніби і знає програмовий матеріал і розуміє про що йде мова на уроці, а чітко і ясно сформулювати своєї думки не може. Якраз це показує брак мовленнєвої компетентності. Для розвитку мовленнєвої компетентності на уроці доцільно використовувати технологію "мозковий штурм". Ця технологія передбачає колективне обговорення історичної проблеми, під час якого учні можуть вільно висловлювати свої думки, шукати колективне вирішення певних питань. Під час таких занять діти вчаться спілкуватися між собою. Для формування мовленнєвої компетентності доцільно використовувати проектну технологію. Так, наприклад, при вивченні теми "Український самостійницький рух у роки Другої світової війни" можна запропонувати учням ряд проектів на такі теми:

1. "Роль ОУН - УПА у перемозі над фашизмом".
2. "Постать Степана Бандери в історії державотворення".
3. "Український визвольний рух на території мого села(міста)".

Варто пам'ятати, що робота над проектами займає певний період часу, тому теми проектів можна подати відразу при вивченні розділу "Друга світова війна". Проекти можуть бути як колективними, так і індивідуальними. Обов'язково потрібно відвести час на захист проектів. Це, наприклад, може бути урок узагальнення та систематизації знань. Готуючись до захисту проектів, учні не тільки опрацьовують певну інформацію, спираючись на отриману на уроках базу знань, але й розвивають навички мистецтва спілкування, відповідаючи на питання товаришів та вчителя [22, с. 51]. На уроках історії на прикладах історичних постатей можна показати, як важливо досконало володіти мовленнєвою компетентністю. Іноді слово не менш дієве, ніж зброя.

Основним завданням сучасної освіти є формування всебічно розвиненої особистості, здатної до самовдосконалення та творчого розвитку. Саме для цього в освіту вводиться компетентнісний підхід. Вище ми ознайомилися з методикою формування декількох складових історичної компетентності учнів. Ще однією складовою історичної компетентності є компетентність логічна. Що розуміється під даним терміном? На думку О. Пометун, «до логічно історичної компетентності належать вміння та навички учнів визначати історичні поняття та застосовувати їх до пояснень історичних процесів, явищ, фактів; реалізувати на практиці навички аналізу, синтезу та узагальнення великого обсягу інформації, при цьому виділяючи тенденції та зв'язки історичних процесів; вміння визначати причини та наслідки історичних процесів та прслідковувати взаємозв'язок між ними; визначати роль окремих людей в історичних процесах, відкривати суть їх діяльності» [51, с. 132].

У методичній літературі виділяють дві групи вмінь, які свідчать про рівень сформованості логічної компетентності. А саме: правильне розуміння та тлумачення історичних понять та застосування цих понять до історичних подій, явищ, процесів. Також у роботі К.О. Баханова ми знаходимо критерії оцінювання рівнів розвитку логічної компетентності. Відповідно розрізняють: низький рівень, при якому учень за описом може розрізнити історичну подію,

діяча чи документ. Може вибрати відповідь «так» або «ні» на певне запитання з короткою відповіддю; володіючи середнім рівнем логічної компетентності учень може визначати окремі ознаки історичних понять, правильно їх вживає, Може поверхнево аналізувати джерельний матеріал. При достатньому рівні проявляється розуміння історичної термінології, учень може дати загальну характеристику історичних процесів, подій, явищ, також може характеризувати причинно-наслідкові зв'язки між різними історичними явищами. Якщо учень володіє високим рівнем логічної компетентності, він вільно оперує набутою базою знань, виявляє повне розуміння історичних процесів, може ідентифікувати себе як учасника історичного процесу [6, с. 74].

Розвивати логічну компетентність допомагають різні прийоми та методи роботи на уроках. При вивченні теми "Український самостійницький рух у роки Другої світової війни" можна запропонувати таке завдання: «Розглядаючи інтерактивну карту осередків ОУН-УПА, логічно обґрунтувати їх зосередження саме в західних областях України». Виконуючи це завдання, учні повинні проаналізувати геополітичне становище України, особливості ментальності населення, політичну ситуацію на різних територіях України та навіть природні умови. При цьому учні повинні активно використовувати свої пізнавальні можливості та базу набутих знань при вивченні теми, а також знання з інших галузей знань.

Також логічну компетентність можна розвивати, використовуючи проектну технологію. Про проекти з теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни» згадувалося, коли мова йшла про методіку формування мовленнєвої компетентності. Працюючи над проектами, учні аналізують, синхронізують, критично осмислюють досить великий обсяг історичного матеріалу. Їх завдання полягає у виборі, на їх думку, головних тез, таких, що найкраще охарактеризують тему вибраного проекту.

Таким чином, формування історичної компетентності на уроках історії в школі при вивченні теми «Український самостійницький рух в роки Другої

світової війни» відбувається шляхом застосування різних методичних прийомів. Вони дають змогу учителю провести цікавий та змістовний урок, а учням – розвивати творче мислення, вміння робити порівняльний аналіз, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки подій, формувати пріоритетні у шкільному навчанні вміння працювати з картою тощо.

3.2. ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В 10 КЛАСІ НА ТЕМУ «УКРАЇНСЬКИЙ САМОСТІЙНИЦЬКИЙ РУХ У РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ»

Провести сучасний урок, використовуючи компетентісний підхід до навчання, не є легкою справою. Мало мати необхідні знання, потрібно володіти ще й педагогічною майстерністю. Адже такий урок повинен бути демократичним, проводитися разом з учнями, вчити їх творчо здобувати знання. Китайський філософ Конфуцій сказав: «Те, що я чую, я забуваю. Те, що я бачу, я пам'ятаю. Те, що я роблю, я розумію». У цій простій істині відображається вся суть сучасного уроку. Учень повинен розуміти, що він робить на уроці і для чого йому це потрібно. Учень не повинен боятися висловлювати власну думку, навіть якщо вона не співпадає з думкою вчителя. На уроці не має бути нудно. Учень повинен почувати себе впевнено, вільно. Кожен урок не тільки вчить, але ще й виховує. формує людину, громадянина, особистість. Ось такою є суть компетентісного підходу.

План-конспект уроку з історії України

Тема уроку : «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни»

Мета уроку:

1.Формувати ключові компетентності:

- самоосвіти та саморозвитку - вчити учнів організовувати свою діяльність, мати власну думку та вміння її обґрунтувати; аналізувати та синтезувати вивчений матеріал до реалій сьогодення ;
- загальнокультурну – використовувати набуті знання і вміння при виконанні завдань; виховувати толерантне ставлення до чужої думки та переконань.
- соціальну – формувати навички особистісного спілкування та роботи в колективі;

- інформаційно - комунікативну – вміння аналізувати інформацію.

2. Формувати предметні компетентності:

- охарактеризувати самостійницький рух та його течії;
- розкрити внесок діяльності ОУН – УПА в перемогу над нацизмом;
- характеризувати та порівнювати діяльність української, польської та радянської течій, визвольного руху, давати їм власну оцінку;
- формувати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;
- розглядати історичні явища в конкретно-історичних умовах, працювати з історичними джерелами;
- виховувати учнів у дусі патріотизму, національної свідомості та гідності.

Міжпредметні зв'язки:

– за типом: інтеграція змісту навчального матеріалу з предметів

«всесвітня історія», «краєзнавство», «історія рідного краю»;

– за видами: між теоретичним матеріалом історії України і виробничим навчанням;

– за способами і формами реалізації: комплексне використання попередньо набутих учнями знань і умінь з різних навчальних предметів.

Джерело мотивації – внутрішнє (інтерес до проблеми уроку самого учня).

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник «Історія України 10 клас», комп'ютер? інтерактивна карта «Український повстанський рух у 1941-1944 рр.», портрет Р. Шухевича, С. Бандери, картосхема дій УПА, історичні джерела, ручка, зошит, олівець.

Основні терміни: УПА, ОУН Рух опору, партизанський рейд.

План уроку

1. Причини та передумови виникнення українського самостійницького руху.
2. Діяльність ОУН–УПА у 1941–1944 рр.
3. Історичні портрети Р. Шухевича, С. Бандери.

Час	Етапи уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Примітки
2 хв.	Організаційний момент	Привітання, перевірка відсутніх		
4 хв.	Перевірка домашнього завдання		-Показати на карті: дистрикти «Галичина», зону військової організації - Опишіть верстви населення які потрапили в концтабори? - Опишіть терміни(на дошці): остарбайтери, голокост	Формуємо просторову, мовленнєву, аксіологічну компетентності.
4 хв.	Мотивація	«Герої народжуються раз в століття, умерти можуть кожен день, Кулі примхливі:як дівчата-вибирають кращих» Ліна Костенко	Як ви розумієте дане висловлення?	Аксіологічну мовленнєву
2 хв.	Активізація опорних знань		- Опишіть наслідки операції «Вісла»? - Які особливості соціально-економічного розвитку країни того періоду?	Аксіологічну , логічну , мовленнєву
25 хв.	Вивчення нового матеріалу	Самостійницький рух: причини, течії, перебіг подій.	Чи була важлива дія партизанського	Хронологічну,

		В Україні були дуже сприятливі умови для Партизанських таборів, особливо на Волині та Поліссі. Рух набрав найбільшого розмаху в 1942 році. Коли був створений штаб партизанського руху, який очолив Т. Строкач. Причини: Окупація загарбниками рідну землю; жорстокість режиму загарбників; Централізація керівництва радянською владою. Рух опору поділявся на активний і пасивний рух. Відомі командири стали такі особи як: О. Федоров, М. Наумов. У містах та селах діяли підпільні організації. У 1944 р. у Карпатах створили Українську головну визвольну раду, яка закликала до об'єднання всі громадян проти Москви. П. Радянський рух партизанів;	руху для українського народу? Станом на 1942р. на які угруповання був розколотий український національний рух?	Просторову, інформаційну

		18 липня 1941 року була видана постанова «про організацію боротьби в тилу німецьких військ». Створювались партизанські загони, очолені спеціальними органами, для підпільної боротьби на окупованій території. На першому етапі дане рішення було провальними, зокрема на території Правобережної України. Були присутні втечі військових при зустрічі з ворогом. Більшість партизанських загонів у 1941-1942 р. були знищені ворогом. Літом 1942 р. був створений Український штаб партизанського руху, яку очолив сам Т. Строкач. Для заохочення боротьби з ворогом радянська влада почала вигадувати міфи, які сформували ідеал радянської людини, та їх патріотизм. III. ОУН-УПА		

		1941-1942. За дорученням президента УНР А. Лівицького було створено загони під командуванням Тараса Бульби-Боровця «Поліська Січ». І в 1942 р. вона в ключилась в боротьбу з німецькими окупантами. 30 червня 1941 р. – проголошено Акт відновлення Української держави. Очільником був Я. Стецько. Німці на це відреагували репресіями проти діячів. Розпочались формування загони УПА, для активної боротьби з ворогом.		
4 хв.	Систематизація й узагальнення знань		- Подумайте, чи можливо було об'єднання двох течій партизанського руху в боротьбі проти окупантів? - Яка роль жінки була в УПА?	Аксіологічну логічну

3 хв.	Висновок	Отже, український рух опору вів активну боротьбу за створення української держави. Партизанські рухи наблизили час перемоги, хоч вони залишились в різних політичних позиціях, тому УПА перебувала у відкритій війні.		
1 хв.	Домашнє завдання		Тема 8 (пункт 1-3) з підручника. Скрадіть твір – есе «Шухевич – людина тисячоліття».	
	Самооцінка			

Додатки до конспекту

Вправи що допомагають формувати компетентності.

Завдання на урок: Опрацюйте дані документи . Поясніть, у чому, на вашу думку, відмінність цих документів, як змінилися погляди учасників самостійницького руху?

Документ 1.

Національних зборів українців. Львів, дня 30 черв[ня] 1941, год. 21-а
Акт відновлення Української держави після 23 років неволі.

1. «Волею українського народу Організація Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери проголошує відновлення Української Держави, за яку покладали свої голови цілі покоління найкращих синів України. Організація Українських Націоналістів, яка під проводом її Творця й Вождя Євгена Коновальця вела в останніх десятиліттях кривавого московсько-

більшевицького поневолення завзяту боротьбу за свободу, взиває весь український нарід не скласти зброї так довго, доки на всіх українських землях не буде створена Українська Суверенна Держава. Суверенна Українська Влада запевнить українському народові лад та порядок, всесторонній розвиток усіх його сил та заспокоєння всіх його потреб.

2. На західних землях України твориться Українська Влада, яка підпорядкується Українському Національному Урядові, що створиться у столиці України – Києві з волі українського народу.

3. Відновлена Українська Держава буде тісно співдіяти з Націонал-Соціалістичною Велико-Німеччиною, що під проводом Адольфа Гітлера творить новий лад в Європі й світі та допомагає українському народові визволитися з-під московської окупації. Українська Національна-Революційна Армія, що творитиме на українській землі, боротиме далі спільно з союзною німецькою армією проти московської окупації за Суверенну Соборну Українську Державу і новий лад у цілому світі. Хай живе Суверенна Соборна Українська Держава, хай живе Організація Українських Націоналістів, хай живе Провідник Організації Українських Націоналістів Степан Бандера!

Слава Україні! Героям Слава!» [підпис] Ярослав Стецько –

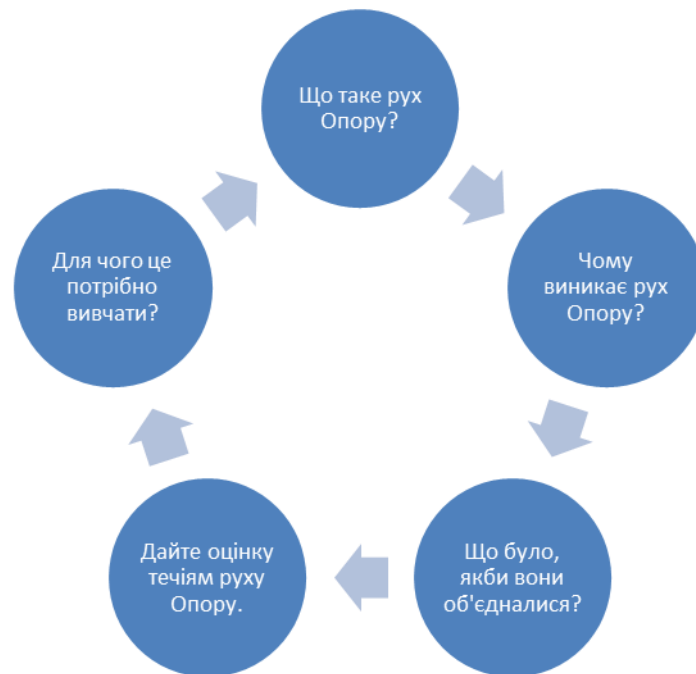
Провідник Національних зборів

Документ 2 Із листівки УПА. Серпень 1943 року

«Українська Повстанська Армія бореться за Українську Самостійну Соборну Державу і за те, щоб кожна нація жила вільним життям у своїй власній, самостійній державі. Знищення національного поневолення та експлуатації нації нацією, система вільних народів у власних, самостійних державах – це єдиний лад, який дасть справедливу розв'язку національного і соціального питання в цілому світі. УПА бореться проти імперіалістів та імперій, бо в них один пануючий народ поневолює культурно і політично та визискує економічно інші народи. Тому УПА бореться проти СРСР і проти німецької «Нової Європи».

Вправа для рефлексії.

Рефлексію можна провести, використовуючи «Ромашку Блума».

ВИСНОВКИ

Таким чином, підсумовуючи дану роботу, можемо зробити висновки, що історична компетентність є невід'ємною складовою національно-патріотичного виховання. На уроках історії, попри формування предметних та ключових компетентностей, відбувається виховання патріотизму, гідності та честі, становлення громадянської свідомості на загальнолюдських та національних принципах. При вивченні програмового матеріалу з історії, на основі історичних прикладів, відбувається утвердження принципів демократії, ідеалів добра, справедливості та гуманізму.

При формування історичної компетентності вчитель повинен домогтися усвідомлення учнями понять патріотизму, національної гордості, спільності інтересів всіх етнічних народів, що населяють територію України, у питаннях розбудови держави, її економічного зростання.

На уроках історії повинні формуватися зародки моральної, правової, художньо – естетичної, духовної культури особистості, розвиватися принципи міжнаціональної та міжрасової толерантності. При цьому повинні максимально використовуватися потенціал творчих здібностей та активна пізнавальна діяльність учнів.

На уроках потрібно якомога більше використовувати історичні джерела, щоб школярі побачили нерозривність історичних знань з життям, що всі історичні події – це життя і долі простих людей, які займали активну життєву позицію, вірили в якісь ідеали, жертвували життям на благо Батьківщини.

Формувати історичну компетентність на уроках можна багатьма методами та засобами. На прикладі вивчення однієї теми у роботі показано формування складових історичної компетентності на всіх етапах вивчення теми з використанням різних методів та засобів навчання. Однією з основних видів діяльності, які допомагають формувати історичну компетентність, є робота з різноманітними джерелами.

Саме робота з історичними джерелами є одним із засобів формування історичної компетентності у контексті національно-патріотичного виховання. На прикладі вивчення теми «Український самостійницький рух у роки Другої світової війни» ми намагалися донести дану ідею у цій роботі. Отже, аналіз джерельної бази українського самостійницького руху показав її багатогранність та багатство. Основними матеріалами для нашого наукового дослідження стали опубліковані джерела, які містяться у збірниках документів, виданих в СРСР, діаспорі та за роки незалежності України, а також спогади та мемуари українських громадсько-політичних діячів, які стосуються зазначеного періоду. Якщо в цілому оцінювати джерельний комплекс, що досліджується істориками, то першою його ознакою є нерівномірність заповнення документами різних тематичних ніш та періодів. Мабуть це пов'язано з тим, що під час евакуації радянських архівних установ значна частина документації була знищена свідомо чи внаслідок бомбардувань, пожеж, кинута напризволяще через недбалість.

Аналізуючи дану роботу, можна підсумувати, що за роки незалежності України до наукового обігу істориками було введено чималу кількість невідомих раніше фактів та цінних матеріалів, які висвітлюють певні аспекти українського самостійницького руху в період Другої світової війни. Можемо також прослідкувати трансформацію української історіографії, яка поступово від приховування деяких фактів, певної заідеологізованості та надання виключно позитивної оцінки всім діям членів ОУН та УПА перейшла до об'єктивного висвітлення подій, в яких, незважаючи на важливість українського визвольного руху, показано усі його суперечливі сторони та протиріччя, які існували всередині.

Завдяки розсекреченню архівних матеріалів та вільного доступу до них українських істориків, активізувалася зацікавленість тематикою українського самостійницького руху. Можемо констатувати, що досліджувана нами проблематика, з огляду на велику кількість публікацій, на сьогодні вже сформувалася в самостійний дослідницький напрям. Однак варто також

зауважити, що не усі аспекти діяльності ОУН та УПА повною мірою розкрито, наприклад, частково досліджена в історіографії військова діяльність ОУН та УПА, історія концтаборів, де утримувалися члени організацій, співпраця ОУН(Б) з окупаційним режимом Німеччини. Та, зважаючи на оприлюднення фондів архівних матеріалів, відсутності політичного тиску, перед українськими науковцями відкриті усі шляхи для продовження дослідження даної тематики.

Окрім висвітлення та характеристики праці вітчизняних науковців, ми зробили спробу характеристики також зарубіжної історіографії, оскільки цього потребує принцип всебічності, який ми використали у даному дослідженні.

Зарубіжна історіографія характеризується наявністю наукових публікацій, в яких український самостійницький рух висвітлюється в контексті подій Другої світової війни. Варто відзначити, що праці зарубіжних дослідників відрізняються від радянських. Однак, науковці стверджують, що до вивчення кожної теми, в тому числі й до проблематики українського самостійницького руху середини ХХ ст., слід відноситися індивідуально.

Важливим є опрацювання досліджуваної проблеми на уроках історії в школі. Її вивчення на основі історичних документів дозволить забезпечити єднання теоретичного та практичного підходів у навчанні, на прикладі роботи з документами забезпечить здатність опрацьовувати різні види історичних джерел. Варто відзначити, що при роботі з документами на уроці значна роль відводиться вчителю, який має виступити координатором пізнавальної діяльності, використовувати різноманітні методи ведення уроків. Доцільними будуть проведення конференцій, диспутів, засідань «круглого столу», дискусії. Як зазначалося вище велике значення для формування історичної компетентності як засобу національно-патріотичного виховання має краєзнавча робота. Все це емоційно розбавить уроки, дасть поштовх до розкриття творчих здібностей учнів, натхненної самостійної праці. Вивчення на уроці досліджуваної нами проблеми розширить знання учнів, посприє вихованню в них свідомого, патріотично настроєного молодого покоління, що

приведе до стабільного політичного та економічного розвитку суспільства. Спільні зусилля освіти та виховання дадуть можливість сформувати єдину націю, свідому, горду, яка буде всіма силами будувати державу, гідну високого місця у світовій спільноті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Архіви окупації: 1941 – 1944 рр. К.: КМ Академія, 2006. 862 с.
2. Бандера С. Мої життєписні дані. Московські вбивці Бандери перед судом. Мюнхен, 1965. С.439–448.
3. Бандера С. Перспективи української революції: Зб. Творів. Мюнхен, 1978. 640 с.
4. Бастіон і Батурич. УПА та підпільна адміністрація ОУН в Ярославщині, Любачівщині та Томашівщині в рр. 1944–1947. Документи і матеріали. Торонто-Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2012. 626 с.
5. Баханов К. Оновлення змісту сучасної шкільної історичної освіти. К Основа 2008 р 167 с.
6. Баханов К.О. Сучасна шкільна історична освіта: іноваційні аспекти. Донецьк ТОВ Юго-Восток 2005р. 384с.
7. Бедрій А. ОУН і УПА. Визвольний шлях. 1983. Кн.1. С. 25–33.
8. Бедрій А. Українська держава, відновлена Актом 30 червня 1941 р. К., 2001. 80 с..
9. Бех І. Чорна К. Програма патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Світ виховання. 2007. С. 23-340.
10. Білоцерківець Г.А. Історія в датах : формування хронологічної компетентності на уроках історії. 2014 р. URL: <https://www.sideshare.net/ss4ser> (дата звернення: 13.08.2021).
11. Веденєєв Д., Биструхін Г. "Повстанська розвідка діє точно й відважно...". Документальна спадщина підрозділів спеціального призначення ОУН та УПА 1940 – 1950-і роки. К. : К.І.С., 2006. 568 с.
12. Власов В. Час і течія річки не чекають людину. *Історія в школах України*. 2007 р. №1. С.15–24.
13. В'ятрович В., Забілий Р., Дерев'яний І. Українська Повстанська Армія. Історія нескорених. Львів: Центр досліджень визвольного руху, 2008. 352 с.

14. В'ятрович В. До проблеми формування ідейно-програмових засад українського визвольного руху 1920-х–1950-х рр. *Український визвольний рух: наук. зб.* Львів, 2007. С. 125–137.
15. Галайчук І. М. Український самостійницький рух у роки Другої світової війни як об'єкт вивчення сучасних вітчизняних дослідників. *Галичина*. 2016. С. 272–277.
16. Гончарова – Горянська М.В. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа*. 2004 р. № 7-8. С.71-84.
17. Горак С. Українці і Друга світова війна. *Український історик*. 1979. №1–4. С.15–23.
18. Гривул Т. «Процес 59-ти»: покоління борців та героїв: науково-популярне видання. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 232 с.
19. Дяченко Б. Василь Сухомлинський у діалозі з компетентісним підходом. *Освіта на Луганщині* 2008 р. 136 с.
20. *Енциклопедія освіти*. К: Юрінком Інтер, 2008. 390 с.
21. Єрмаков І. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики . Запоріжжя. ЦентрІон 2005. 640 с.
22. Єрмаков І Компетентісний потенціал проектної діяльності./ *Проектна діяльність у школі / упор. М. Голубенко*. К : Шкільний світ, 2006. С. 38-51.
23. Ільницький В. М. Джерела до вивчення українського визвольного руху у Карпатському краї ОУН (1945–1950-ті рр.). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. № 28. 2011. С. 84–97 .
24. Касьянов Г. Ідеологія ОУН: історико-ретроспективний аналіз. *Український історичний журнал*. 2004. № 22. С. 68–82 .
25. Кентій А.В. Збройний чин українських націоналістів. 1920–1956. *Історико-архівні нариси*. Т. 1. Від Української Військової Організації до Організації Українських Націоналістів. 1920–1942. К., 2005. 500 с.

26. Кентій А.В. Українська повстанська армія в 1942–1943 рр. К., 1999. 350 с.
27. Кентій А.В. Українська повстанська армія в 1944–1945 рр. К., 1999. 220 с.
28. Книш З. При джерелах українського організованого націоналізму. Торонто, 1970. 186 с.
29. Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.): спроба концептуального бачення. К.: Альтернативи. 1999. 336 с.
30. Коваль М. ОУН–УПА: між Третім рейхом і сталінським тоталітаризмом: *Український історичний журнал*. 2000. № 3. С. 3–21
31. Коваль М.В. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.). К., 1999.
32. Кокін С. Анотований покажчик документів з історії ОУН і УПА у фондах Державного архіву СБУ. Анотований покажчик документів з фонду друкованих видань (1944–1953). К.: Інститут історії України НАН України, 2000.
33. Компетентісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи за загальною редакцією Овчарук О. В . К., 2004. 112 с.
34. Концепція Державної Цільової соціальної програми національно-патріотичного виховання на період до 2025 р. К. 130 с.
35. Концепція розвитку громадянської освіти в Україні. URL: [https // nus.org ua](https://nus.org.ua) . 20018. (дата звернення: 13.10.2021).
36. Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України Київ. Освіта 2019 р.
37. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Львів, 1992. 658 с.
38. Крижко В.В. Антологія аксіологічної парадигми освіти . Навчальний посібник. К: Освіта України, 2005. 440 с.
39. Критерії навчальних досягнень учнів у системі загальної середньої освіти. За редакцією В.О. Огнев'юка . К: Ірпінь, 2004. 177с.

40. Куріленко Н. І. Правове і патріотичне виховання учнівської молоді на уроках суспільствознавчих дисциплін. URL: <http://www.rusnauka.com/>.(дата звернення: 16.08.2017).
41. Кутненко Н.В. Формування інформаційної компетентності учнів.
URL: <http://olyonka.edukt.dn.ua/fikes/donovlads/edf>. (дата звернення: 16.08.2017).
42. Кучер В., Стефанюк Г. Окупаційний режим в дистрикті “Галичина”. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI століття. К.: Наукова думка, 2011. С. 392–412.
43. Лебедь М. Українська Повстанська Армія: її генеза, ріст, дії у визвольній боротьбі українського народу за Українську державу. Видання Пресового Бара УГВР, 1946. 126 с.
44. Лісіна С. О. Джерела до вивчення військово-організаційної діяльності ОУНУ 1929-1939 рр. Вісник Національного університету "Львівська політехніка" . Львів. 2011. Вип. 477. С. 170–175.
45. Літопис УПА . Нова серія. Ти.21. Струк Я. Документи і матеріали. Упорядник В.Мороз. Київ ,Торонто 2012 р. 594с.
46. Мірчук П. Українська Повстанська Армія: Документи і матеріали: 1942 – 1952. Львів: Просвіта, 1991. 448 с.
47. Муковський І., Лисенко О. Звитяга і жертвність. Українці на фронтах Другої світової війни. К., 1996. 568 с.
48. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Історичні нариси. К., 2005.
49. Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. К., 2005.
- 50.. Пометун О. Пироженко А.Інтерактивні технології . Київ: Освіта, 2002. 250 с.
51. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. К.: Генеза, 2005. 211 с.

52. Пометун О.І. Фрейман Г.А. Практика реалізації компетентісного підходу у суспільствознавчих дисциплінах. Компетентісний підхід у сучасній освіті : світовий досвід та українські перспективи. К.: К.І.С, 2004. 540 с.
53. Програма з історії України. Т: Ранок, 2020.
54. Потічний П. М, Посівнич М. П. Літопис УПА – документована історія. Український визвольний рух: науковий збірник. Львів. 2007. Вип 30. С. 250-254.
55. Похід на Схід. Як ОУН воювала в усіх куточках України. URL: <https://texty.org.ua> (дата звернення: 16.08.2021).
56. Родигіна І. Компетентісно орієнтований підхід до навчання. К: Основа, 2014. 280 с.
57. Русначенко А. Народ збурений: національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках. К.: Пульсари, 2002. 519 с.
58. Савченко О.Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти . К: К.І.С, 2004. 157 с.
59. Селевко Г. Компетентності та їх класифікація. *Народна освіта. Збірник сучасні технології в освіті.* 2008. С.138-150.
60. Сергійчук В. Український національний самостійний рух у Західній Україні в 1939–1945 рр. Україна-Польща: важкі питання. Матеріали II міжнародного семінару істориків “Українсько-польські відносини в 1918–1947 роках”, 22-24 травня 1997 р. Варшава, 1998. С.67–85.
61. Старєва А.М. Методика навчання історії : особистісно орієнтований підхід./навч. метод. посіб./ Миколаїв: Іліон, 2007. 152 с.
62. Старка В. Рух Опору на території Східної Галичини в роки Другої світової війни: вибрані проблеми історіографії. Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2012. Вип.9. С. 296–305.
63. Стефанюк Г. Політичні акції ОУН на початку радянсько-німецької війни. Україна між минулим і майбутнім: Матеріали Всеукраїнської наукової

- конференції. К.: Видавництво національної Академії внутрішніх справ України, 2002. С. 232 – 235.
64. Сухий О. М. Український визвольний рух періоду Другої світової війни та післявоєнного часу в сучасній національній історіографії. *Наукові виклади*. 2012. С. 1–11.
- 65.. Ткачова Н.О. Аксиологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі. Х: Каравела, 2006. 300с.
66. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир: В-во ЖДУ ім. І Франка, 2014. С. 295-297.
67. Труханенко Г. Різні підходи до визначення воняття «Інформаційна компетентність» у сучасній літературі. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Педагогічні науки*. 2012. № 107 (2). С. 193-197.
68. Українське державотворення. Акт 30 червня 1941 : Збірник документів і матеріалів. Львів, Київ: Літературна агенція «Піраміда», 2001. 605 с.
- 69.. УПА: спогади, документи. К.: Києво- Могиллянська Академія. 2016. офіційні публікації, матеріали. Книга четверта: Документи і спогади. Торонто – Львів : Видавництво “Літопис УПА”. Т. 26. 2001. С. 28 – 69.
70. Фідря О. Просторова компетенція та картографічні вміння в шкільних курсах історії. *Історія в школах України*. № 7-8. 2008. С.17-29.
71. Формування компетентностей учнів основної школи у навчанні історії: методичні рекомендації . Київ: Інститут педагогіки, 2017. 365 с.
72. Щодо виховання сучасного громадянина в полікультурному середовищі засобами позакласної роботи. Лист МОН молоді і спорту від 27.07.12.№ 119-530. URL: [www. iitzo.gov.ua/lysty_mon.html](http://www.iitzo.gov.ua/lysty_mon.html). (дата звернення: 10.05.2021).
73. Щур Ю. І. Український визвольний рух на Наддніпрянщині у 1920–1955 роках: історіографія проблеми. Наукові праці Запорізького національного університету. 2009. Вип. 27. С. 366–373.
74. Яким С. С. Західноукраїнські землі під фашистською окупацією. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2002. № 451 : Держава та армія. С. 51–57.